

Kanon 1311 § 2 kodeksu prawa kanonicznego jako program odnowionego prawa karnego kanonicznego. Pierwsze uwagi

Zamiast wstępu: uznanie zasług kardynała Josepha Ratzingera – papieża Benedykta XVI

Po wielu latach oczekiwania została promulgowana odnowiona księga VI kodeksu prawa kanonicznego¹, czyli zostało znowelizowane prawo karne w Kościele. Jak trudne okazało się to zadanie, dowodzi sam czas oczekiwania oraz jego rezultaty. Po ponad 10 latach prac legislacyjnych, które rozpoczęły się na początku pontyfikatu Benedykta XVI², Kościół łaciński otrzymał znowelizowaną, ale nie zupełnie nową księgę VI w swoim kodeksie.

¹ Stan prawny na dzień 16.07.2021 r. Por. Franciscus PP., *Constitutio apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur*, 23.05.2021, „L'Osservatore Romano” 1.06.2021, s. 2-4, https://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_constitutions/documents/papa-francesco-constitutio-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html (7.07.2021), https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/latin/documents/cic_libervi_la.pdf (7.07.2021).

Dalej używane są następujące skróty: AAS – „Acta Apostolicae Sedis”; CIC/17 – kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku; CIC/83 – kodeks prawa kanonicznego w wersji z 1983 roku; CIC/21 – kodeks prawa kanonicznego po nowelizacji PGD z 2021 roku; PGD – konstytucja apostolska *Pascite gregem Dei*, 23.05.2021; CCEO – kodeks kanonów Kościołów wschodnich.

² Jak stwierdza sam papież Franciszek, prace zostały zlecone Papieskiej Radzie dla Tekstów Prawnych już w 2007 roku; zob. PGD, akapit „Quamobrem”.

Trzeba zauważyć, że odnowiona księga VI CIC/21 ukazuje się dokładnie w 20. rocznicę wydania przez św. Jana Pawła II listu apostolskiego *motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela*, promulgującego normy Kongregacji Nauki Wiary o przestępstwach zarezerwowanych tejże Kongregacji (*delicta graviora*) z 30 kwietnia 2001 roku³. Jest to zasługa kard. Josepha Ratzingera, ówczesnego prefekta tej Kongregacji⁴, który praktycznie przywrócił prawo karne w Kościele⁵. Dlatego to kard. Joseph Ratzinger – papież Benedykt XVI śmiało może być nazwany ojcem odnowionego prawa karnego kanonicznego.

Znowelizowana księga VI CIC/21 jest owocem tego odrodzenia prawa karnego w Kościele, zapoczątkowanego przez kard. Ratzingera. Kanon 1311 § 2 CIC/21, będący przedmiotem niniejszego komentarza, jest przepisem zupełnie nowym, wprowadzonym nowelą PGD w pierwszym kanonie tej księgi CIC/21, zaraz po deklarowaniu w § 1 prawa karania wiernych przez Kościół. Władza karania bowiem w Kościele musi być dostosowana do jego natury i charakteru, skoro Kościół jest społecznością porządku nadprzyrodzonego dążącą do zbawienia. Nic więc dziwnego, że w tym samym kanonie w § 2 przypomniano funkcję pasterską Kościoła także odnośnie do tej władzy karania, przypominając nakaz św. Pawła (por. 1 Kor 5) wykonywania jej w miłości z zasadą trydencką *pastores non percussores* (pasterze, a nie tyrani)⁶. Jak kan. 1401 CEO jest „bramą” (*ianua*) do prawa karnego Kościołów wschodnich, tak też nowy kan. 1311 § 2 CIC/21 wprowadza do odnowionego prawa karnego Kościoła łacińskiego⁷.

³ Por. Ioannes Paulus PP. II, *Litterae apostolicae motu proprio datae Sacramentorum sanctitatis tutela* quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur, 30.04.2001, AAS 93 (2001), s. 737–739; Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, E Civitate Vaticana 2001. Po tej ustawie został wydany przez Kongregację list; zob. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Epistula Ad exsequendam a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchas interesse habentes: de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, 18.05.2001, AAS 93 (2001), s. 785–788.

⁴ Zob. J.I. Arrieta, *L'influsso del Cardinal Ratzinger nella revisione del sistema penale canonico*, https://www.vatican.va/resources/resources_arrieta-20101204_it.html (7.07.2021).

⁵ Zob. P. Skonieczny, *Przestępstwa przeciwko Najświętszej Eucharystii. Komentarz do art. 2 Norm Kongregacji Nauki Wiary „De gravioribus delictis” z 2001 r.*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 3–4, s. 283–284.

⁶ Por. R. Sobański, *O niektórych problemach kościelnego prawa karnego. Uwagi na marginesie reformy*, „Collectanea Theologica” 44 (1974) nr 4, s. 173.

⁷ Por. N. Loda, *Il canone 1401 CEO quale ianua dell'ordinamento penale canonico ed il superamento del modello retribuzionistico. Semantica e valutazione delle fonti*, „Apollinaris” 80 (2007),

Komentowany przepis ma tak poczesne miejsce w nowej księdze VI CIC/21, gdyż można go odczytać jako swoisty program odnowionego prawa karnego kanonicznego. Ten program można streścić w trzech następujących obszarach regulacji:

1. roli przełożonego kościelnego w wykonywaniu przez Kościół jego prawa karania wiernych;
2. metazasad prawa karnego w Kościele;
3. funkcji prawa karnego kanonicznego i kary kanonicznej.

Niniejszy komentarz dotyczy powyższych zagadnień normatywnych. Są to jednak – co z góry trzeba zaznaczyć – pierwsze uwagi, niejako próby wykładni nowego przepisu *prima facie*, zastrzegając jego korekty w przyszłości. Ażeby ułatwić śledzenie komentarza do poszczególnych wyrażen kan. 1311 § 2 CIC/21, bezpośrednie do nich nawiązywanie zaznaczone jest odpowiednim cytatem z tekstu łacińskiego w zatytułowaniu poszczególnej jednostki systematycznej tego artykułu.

Komentowany przepis stanowi zatem, co następuje⁸:

KODEKS PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 R.

Can. 1311 CIC/83 – *Nativum et proprium Ecclesiae ius est christifideles delinquentes poenali-
bus sanctionibus coercere.*

KODEKS PRAWA KANONICZNEGO W WERSJI ZNOWELIZOWANEJ W 2021 R.

Can. 1311 CIC/21 – § 1. *Nativum et proprium
Ecclesiae ius est christifideles poenali-
bus sanctionibus coercendi qui delicta commiserint.*

§ 2. *Qui Ecclesiae praeest bonum ipsius com-
munitatis singulorumque christifidelium tueri
ac promovere debet caritate pastorali, exemplo
vitae, consilio et adhortatione et, si opus sit,
etiam poenarum irrogatione vel declaratione,
iuxta legis praecepta semper cum aequitate can-
onica applicanda, prae oculis habens iustitiae
restitutionem, rei emendationem et scandali
reparationem.*

s. 242–246, 328; L. Eusebi, *La Chiesa e il problema della pena. Sulla risposta al negativo come sfida giuridica e teologica*, Brescia 2014, s. 118, przyp. 237.

⁸ Przekład Autora ze wskazaniem w tekście autentycznym (łacińskim) § 1 zmian wprowadzonych nowelą w 2021 roku (kursywą). Przepisu § 2 nie zaznaczono kursywą, gdyż jest to zbędne, skoro cały ten przepis jest nowy i od razu można to dostrzec. W przekładzie polskim Autor wprowadził nagłówki wskazujące skrótowo treść normatywną przepisu. Nagłówków tych nie ma, oczywiście, w tekście oryginalnym (dlatego są one umieszczone w nawiasach kwadratowych).

KODEKS PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 R.

Kan. 1311 CIC/83 – Kościół posiada przyrodzone i własne prawo karania sankcjami karnymi wiernych będących przestępcami.

**KODEKS PRAWA KANONICZNEGO
W WERSJI ZNOWELIZOWANEJ W 2021 R.**

Kan. 1311 CIC/21 – § 1. [Władza karania] Kościół posiada przyrodzone i własne prawo karania sankcjami karnymi wiernych popełniających przestępstwa.

§ 2. [Funkcje] Kto stoi na czele Kościoła, ma strzec i wspierać dobro samej wspólnoty i poszczególnych wiernych: z miłością duszpasterską, przykładem życia, radą i zachętą oraz, jeżeli byłoby to konieczne, także nakładaniem lub deklarowaniem kar, zgodnie z przepisami ustawy, stosowanej zawsze ze słusnością kanoniczną, mając na celu przywrócenie sprawiedliwości, poprawę przestępcy i naprawienie zgorszenia.

I. Rola przełożonego kościelnego w wykonywaniu przez Kościół jego prawa karania wiernych

1.1. Znamienna ewolucja: od biskupa do przełożonego kościelnego

1.1.1. „*Qui Ecclesiae praeest...*” Wykładnia historyczna i językowa: biskup – ordynariusz – przełożony w Kościele

Źródłem nowego kan. 1311 § 2 CIC/21 jest postanowienie Soboru Trydenckiego (sesja XIII o reformie, kan. 1), które było cytowane dosłownie w kan. 2214 § 2 CIC/17⁹. Natomiast obecnie norma ta skrótowo została oddana w zwięzłym sformułowaniu w kan. 1311 § 2 CIC/21, którego brzmienie niewiele się zmieniło, począwszy od pierwszego projektu noweli księgi VI CIC/83 z 2011 roku. Warto prześledzić ewolucję sformułowania tej normy¹⁰, której dyspozycję można krótko wyrazić: „Przełożony kościelny ma sprawować władzę karania na sposób pasterski”.

⁹ Zwracało na to uwagę uzasadnienie pierwszego projektu reformy księgi VI CIC/83 z 2011 roku; por. Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Schema recognitionis Libri VI Codicis Iuris Canonici (Reservatum)*, Città del Vaticano 2011, komentarze do kan. 1311 i kan. 1341.

¹⁰ Zob. niżej, Aneks: Ewolucja przepisu kan. 1311 § 2 CIC/21.

Trzeba zauważyć znamiennej zmianę adresata tych zasad o charakterze duszpasterskim¹¹. Pierwotnie w dekrecie Soboru Trydenckiego o reformie zasady te były kierowane tylko do biskupów (*episcopi*)¹². Następnie w kan. 2214 § 2 CIC/17 ich adresatami stają się nie tylko biskupi, ale i inni ordynariusze (*Episcopi aliique Ordinarii*). W końcu w kan. 1311 § 2 CIC/21 są to wszyscy przełożeni kościelni (*qui Ecclesiae praeest*, dosłownie: „stojący na czele Kościoła”).

Wykładnia historyczna i wykładnia językowa kan. 1311 § 2 CIC/21 wskazują jednoznacznie na rozszerzenie zakresu adresata tej normy duszpasterskiej. Nie chodzi tylko o biskupa, a nawet nie tylko o ordynariusza w technicznoprawnym tego słowa znaczeniu (por. kan. 134 CIC/83). Duszpasterskie oddziaływanie tej normy powinno być jak najszersze: chodziłoby o każdego, kto spełnia funkcję przełożonego w Kościele, choćby tylko na sposób przejściowy, czasowo, dla konkretnego przypadku, np. jako delegat ordynariusza.

Takie szerokie – duszpasterskie właśnie – rozumienie komentowanego kan. 1311 § 2 CIC/21 nie byłoby jedynym tego typu przepisem w kodeksie łacińskim. Warto bowiem przy tej okazji wspomnieć o zadaniach przełożonych w kan. 618 i kan. 619 CIC/83, które choć znajdują się w prawie zakonnym, to powinny być stosowane do wszystkich przełożonych w Kościele, o czym niżej¹³.

1.1.2. Wykładnia celowościowa przemawiająca za treścią duszpasterską pojęcia przełożonego

Jak się wydaje zatem, w kan. 1311 § 2 CIC/21 chodzi także o innych przełożonych, niebędących ordynariuszami, na przykład zakonnych (w niekleryckich instytucjach życia konsekrowanego czy stowarzyszeniach życia apostołskiego).

Przeciwko takiej wykładni można podnieść to, że tylko ordynariusze mogą prowadzić postępowania karne i wymierzać czy deklorować kary kanoniczne (por. kan. 1342 § 3 CIC/21; kan. 1718, kan. 1717 § 1 i kan. 1720 CIC/83). Z kolei sam kan. 1311 § 2 CIC/21 ogranicza się do wymierzania kar kanonicznych, nie zaś sankcji karnych, o których przecież w poprzednim paragrafie tego samego kanonu.

¹¹ Co do tego wyraźnie pasterskiego charakteru zob. G. Michiels, *De delictis et poenis. Commentarius Libri v Codicis Juris Canonici*, vol. 2: *De poenis in genere (canones 2214–2240)*, Parisiis 1961, s. 10 (*quaedam normae pastorales*).

¹² Concilium Tridentinum, Sessio XIII (11.10.1551), Decretum super reformatione, *in princ.*, w: *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, a cura di G. Alberigo, G. L. Dossetti, P.-P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, consuluenza di H. Jedin, Bologna 1991, s. 698–699.

¹³ Zob. niżej, 1.1.3.

Pomimo to należy uznać, że właśnie charakter duszpasterski komentowanego przepisu nakazuje wszystkim przełożonym w Kościele kierować się jego duchem.

1.1.3. Wykładnia systemowa, czyli pojęcie przełożonego zgodne z zasadą pasterskiego wykonywania władzy kościelnej

Ta znamienna ewolucja pojęcia przełożonego, który ma wykonywać prawo karania w Kościele, byłaby zgodna z zasadą pasterskiego wykonywania władzy kościelnej w duchu służby (*in spiritu servitii*), o czym mowa w kan. 618 i kan. 619 CIC/83¹⁴. Przepisy te co prawda umieszczone zostały w części III księgi II CIC/83, a więc o instytucjach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego, ale wyrażają ogólne normy kanoniczne, dotyczące wszystkich przełożonych w Kościele¹⁵.

Tak też rozumie pojęcie przełożonego PGD w kontekście stosowania prawa karnego w Kościele: stosowanie tego prawa należy szczególnie do pasterzy i do przełożonych poszczególnych wspólnot (*in Pastores ac Superiores singularum communitatum*)¹⁶.

Również prawo wschodnie wykracza poza pojęcie biskupa, odnosząc się do każdego, kto uczestniczy we „władzy wiązania i rozwiązywania” (*potestas ligandi et solvendi*), a zatem przede wszystkim do sędziego¹⁷.

Jak się więc wydaje, nie można pojęcia przełożonego w Kościele interpretować inaczej, niż w zgodzie z tą zasadą, która nakazuje wykonywać władzę w Kościele na sposób pasterski, w duchu służby.

¹⁴ Zob. wyżej, 1.1.1.

¹⁵ Por. P. Skonieczny, *In spiritu servitii: sposób sprawowania władzy przez przełożonych instytucji życia konsekrowanego a powołanie „ad perfectam caritatem”. Komentarz lub medytacja do kanonów 617, 618 i 619 KPK*, w: *Prawo kanoniczne pomocą osobom konsekrowanym w dążeniu „ad perfectam caritatem”. Materiały z konferencji naukowej z okazji Roku Życia Konsekrowanego, UKSW, 29 kwietnia 2015 r.*, red. B. Szewczul, Warszawa 2015, s. 61–93.

¹⁶ Zob. PGD, „Disciplinae”, „Elapsis”.

¹⁷ Por. C.G. Fürst, *Diritto penale e carità*, w: *Ius Ecclesiarum vehiculum caritatis. Atti del simposio internazionale per il decennale dell'entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Città del Vaticano, 19–23 novembre 2001*, a cura di S. Agrestini, D. Ceccarelli Morolli, Città del Vaticano 2004, s. 527.

1.2. Zadanie utrzymania porządku i ochrony dóbr prawnych

1.2.1. Utrzymanie porządku kanonicznego jako zadanie biskupa diecezjalnego (kan. 392 CIC/83)

Dlatego nowy kan. 1311 § 2 CIC/21 należy wiązać także z zadaniami biskupa diecezjalnego, o których mowa w kan. 392 § 1 i 2 CIC/83¹⁸. Przepisy te przypominają, że to biskup diecezjalny jest strażnikiem jedności całego Kościoła (*Ecclesiae universae unitas*) i stąd też ma dbać o utrzymanie porządku wspólnego dla całego Kościoła (*disciplina cunctae Ecclesiae communis* – kan. 392 § 1 CIC/83)¹⁹. Jest to może szczególnie znamienne współcześnie wobec tendencji separatystycznych niektórych Kościołów lokalnych. Biskup diecezjalny ma czuwać, żeby nie wykraczało przeciwko temu porządkowi kościelnemu (*abusus*). Przede wszystkim zaś mają być chronione następujące dobra prawne: posługa słowa, sakramenty i sakramentalia, kult Boga i świętych oraz zarządzanie dobrami (por. kan. 392 § 2 CIC/83)²⁰.

W tym kontekście kan. 1311 § 2 CIC/21 bardziej jeszcze podkreśla funkcję zasadniczą prawa karnego w Kościele, jaką jest zachowywanie porządku kościelnego²¹. Ta funkcja wyrażona została także w innych przepisach odnowionej księgi VI CIC/21. Należy przede wszystkim wskazać na kan. 1317 CIC/21, do którego odsyła odnowiony kan. 1315 § 2 CIC/21 *in princ*. W przepisach tym mowa jest o celach wydawania ustaw karnych: „do lepszego zachowania dyscypliny kościelnej” (*ad aptius providendum ecclesiasticae disciplinae*).

1.2.2. Ochrona dóbr prawnych

1.2.2.1. POJĘCIE DOBRA PRAWNEGO

Jednakże w prawie karnym kanonicznym nie chodzi tylko o zachowanie karności. Przede wszystkim bowiem chodzi o pewne dobra, które ta dyscyplina karna chroni. Ten przedmiot ochrony technicznoprawnie można nazwać dobrem prawnym.

¹⁸ Zob. J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, Milano 1993, s. 108–110.

¹⁹ Przypomina to PGD, „Progrediens”, „Fuit”.

²⁰ Na marginesie można zauważyć, że nowa systematyka części II księgi VI CIC/21 oraz nowe przestępstwa, zwłaszcza przeciwko sakramentom czy VII przykazaniu Dekalogu (*in re oeconomica*) – harmonizują jeszcze bardziej z tym katalogiem dóbr prawnie chronionych z kan. 392 § 2 CIC/83. Co do systematyki nowej księgi VI CIC/21 zob. niżej, 1.2.2.3.

²¹ Por. J. Sanchis, *La legge penale*, s. 109.

Dobro prawne to wartość ważna dla ustawodawcy, który wyznaje pewien system aksjologiczny²², a w przypadku Kościoła – wartości oparte na wierze²³.

1.2.2.2. DOBRO PRAWNE NA POZIOMIE OGÓLNYM

1.2.2.2.1. „...*bonum ipsius communitatis singulorumque christifidelium*...”

Zgodnie z kan. 1311 § 2 CIC/21 *in princ.* przedmiotem ochrony kanonicznoprawnej jest dobro wspólnoty, jak i dobro poszczególnych wiernych (*bonum ipsius communitatis singulorumque christifidelium*). Zatem na poziomie ogólnym tymi dobrami prawnymi są sam Kościół i jego porządek kanoniczny, jak wyraźnie zaznacza PGD²⁴. Posługując się terminologią teologiczną lub – dokładniej – tomistyczną, można stwierdzić, że przedmiotem ochrony prawa karnego kanonicznego jest dobro wspólne (*bonum commune*)²⁵.

Odnowiona księga VI CIC/21 zachowuje ten tradycyjny punkt widzenia, ale wprowadza poważną, choć drobną z pozoru korektę. Komentowany przepis kan. 1311 § 2 CIC/21 nie zapomina bowiem o ochronie dóbr poszczególnych wiernych jako jednostek, i to już w pierwszym kanonie łacińskiego prawa karnego. Być może ustawodawca kościelny miał w pamięci fałszywie rozumiane dobro Kościoła jako niujawnianie i niekaranie przestępstw w nim dokonywanych.

1.2.2.2.2. Krytyka tomistyczna „dobra poszczególnych wiernych”

Jednakże z punktu widzenia teologicznego, a ściślej tomistycznego, ten dodatek (*singulorumque christifidelium*) jest niepotrzebny.

Dobro wspólne jest bowiem rozumiane przez św. Tomasza z Akwinu jako dobro moralne i najwyższy cel każdej społeczności, zamierzony i chciany przez Pana Boga, aby realizując to dobro wspólne, poszczególnym jednostkom łatwiej się objawiało osiągnięcie celu ostatecznego²⁶. Dlatego według Akwinaty nie może zaistnieć nigdy jakakolwiek sprzeczność czy kontrast między dobrem wspólnym a dobrem poszczególnych jednostek, wspólnoty Kościoła i konkretnych wiernych²⁷. Z kolei

²² Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 40.

²³ Por. PGD, „Progreddiens”.

²⁴ Zob. PGD, „Servata”.

²⁵ Zob. V. Ferrara, *Premesse tomistiche all'evoluzione del diritto penale*, „Angelicum” 55 (1978), s. 603–635, passim. Inaczej jednak, uważając, że dobro wspólne i dobro osoby oddaje *bonum Ecclesiae*, twierdzi N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 311.

²⁶ Zob. V. Ferrara, *Premesse tomistiche*, s. 627.

²⁷ Kto bowiem szuka dobra wspólnego, jednocześnie szuka dobra indywidualnego; zob. V. Ferrara, *Premesse tomistiche*, s. 627, cytując *Summa Theologiae* [dalej: *STh*] II-II, q. 47, art. 10, ad 2 („[...] qui quaerit bonum commune multitudinis ex consequenti etiam quaerit bonum suum...”).

prawdziwie rozumiane dobro wspólne – jak każde dobro – nie potrzebuje zła²⁸ i budowania dobra wspólnego na szkodzeniu innym²⁹. Nie można zatem prawdziwie budować dobra wspólnego Kościoła za pomocą zła wyrządzanego ofierze przestępstwa kanonicznego, poświęcając jej dobra przez nieoddanie jej sprawiedliwości.

Z drugiej strony dobro poszczególnych wiernych jako przedmiot ochrony prawa karnego w Kościele nie odnosi się tylko do ofiar przestępstw, ale i do samych przestępców. Podobnie można stwierdzić, że Kościół jako wspólnota wiernych nie może budować dobra, poświęcając sprawiedliwość procesu i wymierzonej kary (dobra indywidualne sprawcy przestępstwa), żeby uniknąć odpowiedzialności odszkodowawczej czy innej wobec instytucji państwowych³⁰. W końcu kara ma sprawców przestępstw poprawić, czyli chodzi o ich dobro indywidualne, o czym stanowi sam kan. 1311 § 2 CIC/21 *in fine* i naucza PGD³¹. Jest to zgodne z nauczaniem św. Tomasza z Akwinu³².

Dlatego słusznie PGD wspomina w tym właśnie kontekście dóbr poszczególnych wiernych zasadę pasterskiego sprawowania władzy kościelnej. To z zadaniem pasterskim (*munus pastorale*) związany jest wymóg miłości duszpasterskiej względem zranionej wspólnoty, ofiary, ale też sprawcy, który potrzebuje i miłosierdzia, i nagany ze strony Kościoła³³.

1.2.2.2.3. Istota prawa karnego kanonicznego – dobro wspólne Kościoła

Ponieważ pozytywnie rzecz ujmując, dobro wspólnoty i poszczególnych wiernych jest celem całej regulacji kanonicznokarnej, wydaje się, że to właśnie z tego powodu wskazanie tych dóbr prawnych zostało dokonane przez ustawodawcę kościelnego na samym początku przepisu kan. 1311 § 2 CIC/21. To bowiem stanowi jego istotę: dobro wspólne (*bonum commune*) Kościoła, oddane przez ustawodawcę kościelnego – niezbyt udolnie pod względem teologicznym – jako „dobro samej wspólnoty

²⁸ Zob. V. Ferrara, *Premesse tomistiche*, s. 627, cytując *Summa contra Gentiles*, lib. III, q. 146, n. 3 (“Bonum non indiget malo, sed e converso”).

²⁹ Zob. V. Ferrara, *Premesse tomistiche*, s. 617, cytując *STH* II-II, q. 68, art. 3, co. („Nullus autem debet alicui nocere iniuste ut bonum commune promoveat”).

³⁰ Niestety, z takimi praktykami można się ostatnio spotkać w niektórych diecezjach Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, gdzie publikuje się w internecie listy tzw. duchownych *credibly accused*; zob. <https://projects.propublica.org/credibly-accused/> (15.07.2021).

³¹ Zob. PGD, „Etenim”, „His”.

³² Por. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista su alcune fondamentali nozioni di diritto penale*, „Apollinaris” 52 (1979), s. 557, cytując *STH* II-II, q. 108, art. 1.

³³ Zob. PGD, „Disciplinae”.

i dobro poszczególnych wiernych” (*bonum ipsius communitatis singulorumque christifidelium*)³⁴.

1.2.2.3. DOBRO PRAWNE NA POZIOMIE SZCZEGÓLNYM

Nie wystarczy jednak zatrzymać się na poziomie ogólnym wskazania dóbr prawnych chronionych przez prawo karne kanoniczne. Wychodząc od fundamentów porządku kanonicznego, można wskazać na poziomie szczególnym różnorakie dobra prawne.

Fundamentami porządku kanonicznego są sakramenty, słowo Boże (por. kan. 213 CIC/83), regulowane w Kościele katolickim przez urząd kościelny (pasterski). Kościół bowiem tworzą *Słowo, sakramenty i charyzmaty*, miarkowane i ukierunkowywane przez *urząd kościelny*, albo inaczej – bardziej po katolicku, zgodnie z tradycją trydencką – *confessio, communio, oboedientia*³⁵. Stąd wynika ochrona wszystkich poszczególnych dóbr prawnych o charakterze fundamentalnym: wiary, sakramentów, prawidłowego sprawowania władzy pasterskiej, podstawowych praw wiernego itd.³⁶ Jednym słowem, chodzi o ochronę wspólnoty na poziomie ogólnym, która wyraża się ochroną konkretnych dóbr prawnych na poziomie szczególnym, także w odniesieniu do jednostek – osób, dzieci Bożych.

Te różnorakie dobra kanonicznoprawne są podstawą systematyki przestępstw w części II księgi VI (kan. 1364–1398) CIC/21: wiara, jedność Kościoła, pokój w Kościele, niezakłócone i prawidłowe sprawowanie władzy kościelnej, posłuszeństwo, sakramenty, dobre imię, celibat kościelny, ubóstwo, życie i wolność człowieka itd. Odnowiona księga VI CIC/21 wprowadza szereg poważnych zmian w tym zakresie. Przede wszystkim wprowadziła nową kategorię przestępstw przeciwko sakramentom (kan. 1379–1389 CIC/21); zmieniła miejsce wielu innych czy też dookreśliła (bądź nie) dobra prawne w zatytułowaniu niektórych tytułów części II księgi VI CIC/21 (np. tytuł I, II, III, VI CIC/21). Nie wszystkie te zmiany – jak się wydaje – są szczęśliwe³⁷.

³⁴ Natomiast o regulowaniu życia tylko wspólnoty (*modus vivendi communitatis*) stanowi PGD, „Progrediens”. Zresztą w PGD wielokrotnie ustawodawca podkreśla dobro wspólnoty, przesuując je na pierwsze miejsce lub w ogóle tylko o nim stanowiąc; por. PGD, „Disciplinae”, „Etenim”, „Servata”, „Fuit”, „His”.

³⁵ Zob. J. Ratzinger, *Urząd duchowy a jedność Kościoła. Koreferat do wykładu Wilfrieda Joesta „Das Amt und die Einheit der Kirche” [Urząd i jedność Kościoła]*, w: J. Ratzinger *Głosiciele Słowa i studzy waszej radości*, Lublin 2012, s. 49–50 (Opera Omnia, 12).

³⁶ J. Sanchis, *La legge penale*, s. 109.

³⁷ Ponadto zob. wyżej, 1.2.1., inną uwagę co do systematyzacji dóbr prawnych w nowej księdze VI CIC/21 w odniesieniu do kan. 392 § 2 CIC/83.

1.2.3. „...tueri ac promovere debet...”. Obowiązek przełożonego: prawo materialne a prawo procesowe

1.2.3.1. ZAKRES OBOWIĄZKU PRAWNEGO WSZCZĘCIA POSTĘPOWANIA W SPRAWIE KARNEJ
Smutne doświadczenie Kościoła ze skandalami pedofilskimi zmieniło podejście do procedury kanonicznokarnej. Normy Kongregacji Nauki Wiary z 2010 roku wyraźnie stanowią o obowiązku wszczęcia postępowania karnego w sprawach karnych o *delicta reservata*³⁸.

Dlatego nowy przepis kan. 1311 § 2 CIC/21 również wyraźnie stanowi o tym obowiązku prawnym dotyczącym wszczęcia postępowania przez przełożonego kościelnego (łacińskie *debet*: „musi”). Obowiązek ten ma charakter materialnoprawny, ale dotyczy już procedury. Jest to jeden z punktów stycznych prawa materialnego i prawa procesowego.

Poważna zmiana dokonała się w zakresie tego obowiązku. Rozciąga się go bowiem na wszystkie sprawy kanonicznokarne; nie dotyczy on już tylko tych przestępstw kanonicznych, które są w kompetencji Kongregacji Nauki Wiary.

Ta zmiana była podkreślana od pierwszego projektu księgi VI z 2011 roku³⁹. Potwierdza ją odpowiednia reforma kan. 1341 CIC/21. Również w znowelizowanym kan. 1341 CIC/21 na ordynariusza obowiązek wszczęcia postępowania karnego, używając tego samego, mocnego i jednoznacznego czasownika łacińskiego (*debet*). Oczywiście, ten obowiązek został zabezpieczony sankcją karną w przypadku jego niewykonania (por. kan. 1378 CIC/21; PGD, „Elapsis”), podobnie zresztą jak pod rządą poprzedniej księgi VI CIC/83⁴⁰.

³⁸ Zob. Congregatio pro Doctrina Fidei, Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis, 21.05.2010, AAS 102 (2010), s. 419–434 [dalej: SST/2010], art. 16; Congregazione per la Dottrina della Fede, *Vademecum* su alcuni punti di procedura nel trattamento dei casi di abuso sessuale di minori commessi da chierici, 16.07.2020, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20200716_vademecum-casi-abuso_it.html (9.07.2021), n. 16–31.

³⁹ Zob. Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Schema recognitionis Libri VI Codicis Iuris Canonici (Reservatum)*, Città del Vaticano 2011, komentarze do kan. 1311 i kan. 1341.

⁴⁰ Por. kan. 1389 CIC/83; Francesco, Lettera apostolica motu proprio *Come una madre amorevole*, 4.06.2016, AAS 108 (2016) n. 7, art. 1; Francesco, Lettera apostolica motu proprio *Vos estis lux mundi*, 7.05.2019, „L'Osservatore Romano. Edizione quotidiana” 159 (2019) n. 106, 10.05.2019, art. 1 § 1 lit. b, art. 4 § 2, art. 6; Congregazione per la Dottrina della Fede, *Vademecum*, n. 21.

1.2.3.2. BRAK REFORMY KANONICZNEGO POSTĘPOWANIA KARNEGO

Niestety, ostatniej reformie prawa karnego materialnego w Kościele nie towarzyszy odpowiednia reforma prawa procesowego. Tymczasem nie da się przeprowadzić pełnej reformy prawa karnego bez korekty odpowiedniej procedury. W rzeczy samej odnowiona księga VI CIC/21 zawiera przepisy o charakterze wybitnie proceduralnym, a nie materialnoprawnym, np. kan. 1321 § 1 CIC/21 (domniemanie niewinności) czy kan. 1342 § 1 CIC/21 (zasady postępowania karnoadministracyjnego).

Takie działanie ustawodawcy kościelnego nie wydaje się być poprawne z punktu widzenia techniki legislacyjnej. Co więcej, zmiany w prawie materialnym niekiedy wymuszają interwencje w innych miejscach kodeksu, zwłaszcza jeżeli chodzi o postępowanie. Przy okazji zatem warto było dokonać zmiany kan. 1717 CIC/83, wskazując jednoznacznie obowiązek ordynariusza dotyczący wszczęcia dochodzenia wstępnego, tj. zastąpić *coniunctivus iussivus (inquirat)* czasownikiem *debet (inquirere debet)*, użytym już w kan. 1311 § 2 i kan. 1341 CIC/21.

1.2.3.3. PIERWSZE UWAGI O MOŻLIWYCH KONSEKWENCJACH OBOWIĄZKU PRAWNEGO

1.2.3.3.1. Formalizacja postępowania duszpasterskiego – dekret lub nota

Wydaje się, że nowe rozwiązania normatywne w księdze VI CIC/21, w tym kan. 1311 § 2 CIC/21, nie mogą pozostać bez wpływu na stosowanie odnowionego prawa karnego w Kościele, czyli na procedurę, nawet jeżeli przepisy proceduralne zawarte w księdze VII CIC/83 nie uległy dotąd zmianie.

Przed wszystkim należy wyciągnąć wnioski z szerokiego obowiązku prawnego podjęcia kroków duszpasterskich (innymi słowy, wszczęcia postępowania „duszpasterskiego”), mających na celu ochronę dóbr prawnych w Kościele, jak wyraźnie stanowi kan. 1311 § 2 CIC/21 w zw. z kan. 1341 CIC/21. Ten obowiązek prawny niekoniecznie musi oznaczać zawsze wszczęcie dochodzenia wstępnego z kan. 1717 CIC/83. Jednakże jasne się wydaje, że ordynariusz (i inny przełożony kościelny) powinien sprawę mniej lub bardziej formalnie procedować. W każdym razie wydaje się niezbędne, żeby zakończyła się ona, nawet na tym etapie duszpasterskim, wydaniem dekretu (przez ordynariusza) lub przynajmniej noty (przez innego przełożonego niebędącego ordynariuszem)⁴¹.

⁴¹ Byłoby to rozszerzenie dotychczasowej praktyki Kongregacji Nauki Wiary w sprawach przestępstw dla niej zarezerwowanych; por. Congregazione per la Dottrina della Fede, *Vademecum*, n. 16 (*una nota*).

Zachowanie tej procedury chroni samego przełożonego kościelnego, który w takim akcie może wyłożyć racje, dlaczego postąpił tak, a nie inaczej wobec sprawcy czynu. W ten sposób przełożony uniknie zarzutu arbitralności i ewentualnego zaniedbania swoich obowiązków (por. kan. 1378 § 2 CIC/21).

1.2.3.3.2. Problem domniemania niewinności z kan. 1321 § 1 CIC/21 w kontekście postępowania duszpasterskiego

Nie jest jasna jednak relacja między postępowaniem w celu ochrony dóbr prawnych, zakończonym na etapie duszpasterskim w myśl kan. 1311 § 2 CIC/21 w zw. z kan. 1341 CIC/21, a domniemaniem niewinności, o którym mowa po reformie w kan. 1321 § 1 CIC/21⁴². Czy sprawca czynu, wobec którego ostatecznie ordynariusz nie wszczął postępowania karnego, może cieszyć się domniemaniem niewinności, skoro nie zostało ono obalone w formalnym procesie karnym? Z pewnością w obecnym stanie prawnym jedynie kary kanoniczne mogą być wymierzone lub deklarowane tylko w wyniku postępowania karnego (por. kan. 1311 § 2 CIC/21 w zw. z kan. 221 § 3 CIC/83).

Jak się jednak zdaje, domniemanie niewinności obala tylko udowodnienie (*nemo malus nisi probetur*). Wymogiem prawa naturalnego jest, że zanim wymierzy się karę, uprzednio udowodni się sprawcy popełnienie przez niego przestępstwa⁴³. Jednakże prawo naturalne nie domaga się formalnego procesu karnego. To udowodnienie może dokonać się w jakimkolwiek postępowaniu, niekoniecznie karnym, nie wyłączając – jak się wydaje – postępowania o charakterze duszpasterskim w trybie administracyjnym (por. kan. 1321 § 1 CIC/21; kan. 50 i kan. 51 CIC/83). Pewne jest wszakże, że w każdym takim postępowaniu ma być zagwarantowane naturalne prawo do obrony, i to pod rygorem jego nieważności (por. kan. 221 § 1, kan. 1620, 7° CIC/83). Praktyka zaś pokazuje, że prawo do obrony i dochodzenie do prawdy najlepiej chroni postępowanie, szczególnie sądowe.

W związku z powyższym tym bardziej powinno się wymagać od przełożonego kościelnego wydania dekretu albo przynajmniej noty na koniec takiego postępowania, aby udowodnić fakt czynu i jego zawinienia przez sprawcę. Przecież rozstrzygnięcie zawarte w dekrecie wymaga osiągnięcia pewności moralnej *ex actis*

⁴² Przepis kan. 1321 § 1 CIC/21 stanowi: „Quilibet innocens censetur donec contrarium probetur” (w przekładzie polskim Autora: „Każdego należy uważać za niewinnego, dopóki nie udowodni się czegoś przeciwnego”).

⁴³ Por. M. Myrcha, *Prawo karne. Komentarz do Piątej Księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2: *Kara. Część I. Przepisy ogólne*, Warszawa 1960, s. 882; J. Syryjczyk, *Niektóre gwarancje sprawiedliwego wymiaru kar w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 34 (1991) nr 3-4, s. 148.

et probatis, o której mowa w kan. 1608 CIC/83 i do której odwołuje się ustawodawca kościelny w odnowionym kan. 1342 § 1 CIC/21 przy okazji dekretu karnego w postępowaniu karnoadministracyjnym. Ponadto od dekretu służy rekurs, co wzmacnia prawo do obrony i gwarantuje kontrolę postępowania. Nawet pod rządem kan. 2186–2194 CIC/17 w postępowaniu wymierzającym suspensę *ex informata conscientia* wydawany był zawsze dekret z możliwością odwołania się od niego (por. kan. 2187 i kan. 2194 CIC/17). Tym bardziej powinno się tego domagać pod rządem kan. 1311 § 2 w zw. z kan. 1341 i kan. 1321 § 1 CIC/21.

Wprowadzenie (procesowego) domniemania niewinności do księgi VI CIC/21, czyli do prawa karnego materialnego, ma poważne konsekwencje nie tylko proceduralne. Budzi bowiem poważne wątpliwości co do charakteru postępowania duszpasterskiego z kan. 1341 CIC/21 w zw. z kan. 1311 § 1 CIC/21. Wydaje się bowiem, że rozwiązaniem minimalnym byłoby kończenie takiego postępowania ordynariusza zawsze dekretem, ewentualnie notą, gdyby nie cieszył się on władzą rządzenia (por. kan. 596 § 2 CIC/83). Gdyby zaś chodziło o dekret, to zawsze z zapewnieniem naturalnego prawa do obrony w ramach postępowania administracyjnego. Wprowadzenie tych wymogów formalizuje jednak postępowanie duszpasterskie.

1.2.3.3.3. Domniemanie niewinności a zniesienie dotychczasowej praktyki rozstrzygnięcia *non constat*

Z drugiej strony, ponieważ obalenie domniemania niewinności domaga się udowodnienia czynu i jego zawinięcia – *tertium non datur* według nowego kan. 1321 § 1 CIC/21 – rozstrzygnięcie postępowania karnego będzie musiało się kończyć bądź skazaniem sprawcy, bądź jego uniewinnieniem. Jak się wydaje zatem, nie będzie możliwe stosowane dotąd rozstrzygnięcie trzecie, polegające tylko na uwolnieniu oskarżonego (*non constat* – „nie uznaje się”⁴⁴).

Czas pokaże, w którym kierunku pójdzie praktyka w stosowaniu nowych rozwiązań.

⁴⁴ „Rozstrzygnięcie na zakończenie procesu karnego, czy to sądowego, czy pozasądowego, może być trojaki:

- skazanie («*constat*») [...];
- uniewinnienie («*constat de non*») [...];
- uwolnienie («*non constat*»), jeżeli nie jest możliwe uzyskanie moralnej pewności co do winy oskarżonego z uwagi na brak dowodów, ich niewystarczalność lub sprzeczność odnośnie do zaistnienia czynu, popełnienia go przez oskarżonego lub uznania, że został on popełniony przez osobę niepoczytalną” (Congregazione per la Dottrina della Fede, *Vademecum*, n. 84; przytoczono w przekładzie polskim).

1.3. Potrójna rola przełożonego kościelnego: pasterz – ojciec – sędzia

1.3.1. „...*caritate pastoralis, exemplo vitae, consilio et adhortatione...*”. Działania ojcowskie i pasterskie

Ze sposobu działania przełożonego kościelnego, opisanego w kan. 1311 § 2 CIC/21, wynika, że ma być on jednocześnie i pasterzem, i ojcem dla swoich wiernych, w tym dla swoich przebiterów (por. kan. 383 § 1 i kan. 384 CIC/83). To oznacza, że powinien pamiętać, że jest także sędzią dla swoich podwładnych (*iudex natus*)⁴⁵, o czym niżej⁴⁶. Ten wymiar posługi pasterskiej przypominał papież Franciszek przy okazji reformy procesu małżeńskiego w 2015 roku⁴⁷.

Dlatego przełożony kościelny, a nie tylko ordynariusz w technicznym tego słowa znaczeniu, nie przystępuje do karania od razu, uznając, że kara jest ostatecznym rozwiązaniem w porządku kanonicznym (*ultima ratio*), o czym niżej⁴⁸. Jak dobry pasterz wobec owiec, a ojciec wobec dzieci (por. kan. 1401 CCEO) – działa z miłością duszpasterską (*caritate pastoralis*) i przede wszystkim pociąga przykładem (*exemplo vitae*), doradza i zachęca (*consilio et adhortatione*)⁴⁹, nakłaniając do drogi zbawiennej, a nie tylko oczekując, żeby nie zblądzi. Zadaniem ojcowskim jest bowiem nie dopuścić, aby dzieci zeszyły na drogę zła⁵⁰. Dlatego w prawie karnym kanonicznym istnieje instytucja środków zaradczych (por. kan. 1339 § 1 CIC/21).

Nic więc dziwnego, że od takiego pasterza wymaga Chrystus Pan przede wszystkim miłości duszpasterskiej⁵¹, skoro ma on „paść stado Boże”, a nie „tylko łajać” (*pascite, non percutite*)⁵². Wyraźnie zatem pobrzmiewa wskazanie św. Pawła z 2 Tm 4, 2, podobnie zresztą jak w kan. 1401 CCEO: *arguant, obsecrant, increpant in omni patientia et doctina* („wykaż błąd, poucz, podnieś na duchu z całą

45 Por. F.X. Wernz, P. Vidal, *Ius Canonicum ad Codicis normam exactum*, vol. 7: *Ius poenale ecclesiasticum*, Romae 1937, s. 184, n. 162,1°.

46 Zob. niżej, 1.3.2.

47 Zob. Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, 15.08.2015, AAS 107 (2015), s. 958–970, n. III, kan. 1673 § 1.

48 Zob. niżej, 1.3.3.

49 Por. PGD, „Pascete”, cytując LG, n. 27.

50 Zob. F.X. Wernz, P. Vidal, *Ius Canonicum*, s. 184, n. 162,2°.

51 Por. J 21, 16; R. Salucci, *Il diritto penale secondo il Codice di Diritto Canonico*, vol. 1, Subiaco 1926, s. 64.

52 Zob. R. Salucci, *Il diritto penale*, s. 63.

cierpliwością, ilekroć nauczysz”), zanim dojdzie do wymierzenia kary⁵³. Są zresztą i inne źródła – ewangeliczne i Pawłowe – dla uzasadnienia takiego działania chrześcijańskiego⁵⁴.

1.3.2. „...et [...] etiam poenarum irrogatione vel declaratione...”. Działanie sędziowskie

Jednakże w przypadku popełnienia przestępstwa kanonicznego przełożony kościelny powinien podjąć funkcję sędziego, ale przestrzegając właściwego zadania Kościoła, czyli doprowadzenia wiernych do zbawienia (por. kan. 1752 CIC/83)⁵⁵. Same bowiem wezwania, napomnienia, sugestie często okazują się nieskuteczne i wtedy okazuje się związek między miłością duszpasterską a dyscypliną karną, bo przecież nie można dopuścić do zgorszenia i zamieszania wśród wiernych, nie reagując na przestępne zachowania⁵⁶.

Trzeba zatem dochodzić do wymierzenia czy deklarowania kar kanonicznych stopniowo, z miłością duszpasterską (*caritate pastoralis*). Inaczej bowiem należy ocenić przestępstwa cięższe, a inaczej nieumyślne; inaczej przestępstwa o szczególnej ciężkości (*delicta specialis gravitatis* – kan. 1318 CIC/21, *pars secunda in fine*), choćby nie były zarezerwowane dla Kongregacji Nauki Wiary (*delicta reservata*), a inaczej inne przestępstwa. O tej stopniowości w dochodzeniu do karania stanowi zmieniony kan. 1341 CIC/21, a kan. 1344, 3° CIC/21 umożliwia również zawieszenie

⁵³ Por. C.G. Fürst, *Diritto penale*, s. 520.

⁵⁴ W szczególności trzeba mieć na względzie przypowieść o zagubionej owcy (zob. Łk 15, 4–7 i Mt 18, 12–14) i wezwanie do upomnienia braterskiego (por. Mt 18, 15–17), ale przede wszystkim przypowieść o marnotrawnym synu lub miłosiernym ojcu (por. Łk 15, 32) i podsumowanie fragmentu o Zacheuszu (por. Łk 19, 10). Natomiast z pism Pawłowych należy wskazać na: 2 Tm 2, 24–26 („A sługa Pana nie powinien się wdawać w kłótnie, ale [ma] być łagodnym względem wszystkich, skorym do nauczania, zrównoważonym. Powinien z łagodnością pouczać wrogo usposobionych, bo może Bóg da im kiedyś nawrócenie do poznania prawdy i może oprzytomnieją i wyrwą się z sidła diabła, żywcem schwytani przez niego, zdani na wolę tamtego”), Ga 6, 1 („Bracia, a gdyby komu przydarzył się jaki upadek, wy, którzy pozostajecie pod działaniem Ducha, w duchu łagodności sprowadźcie takiego na właściwą drogę. Bacz jednak, abyś i ty nie uległ pokusie”); 2 Tes 3, 14–15 („Jeżeli ktoś nie posłucha słów naszego listu, tego sobie zaznaczcie i nie obcujcie z nim, aby się zawstydził. A nie uważajcie go za nieprzyjaciela, lecz jak brata go napominajcie!”). Pochwałę takiego postępowania można znaleźć w Jk 5, 19–20 („Bracia moi, jeśli by ktokolwiek z was zszedł z drogi prawdy, a drugi go nawrócił, niech wie, że kto nawrócił grzesznika z jego błędnej drogi, wybawi duszę jego od śmierci i zakryje liczne grzechy”).

⁵⁵ Zob. F.X. Wernz, P. Vidal, *Ius Canonicum*, s. 184, n. 162, 3°.

⁵⁶ Por. PGD, „Elapsus”.

kary ekspiacyjnej już orzeczonej wraz z innymi instytucjami wymierzania kary kanonicznej (por. kan. 1343–1345 CIC/21)⁵⁷.

Stosując te instytucje wymierzania kary, przełożony ma mieć na uwadze zasadę praworządności ze słuszością kanoniczną oraz funkcje prawa karnego kanonicznego, czyli przede wszystkim przywrócenie sprawiedliwości, dopiero następnie poprawę sprawcy i w końcu naprawienie zgorzenia, o czym niżej⁵⁸.

1.3.3. „...si opus sit...”. Kara kanoniczna jako *ultima ratio*

1.3.3.1. UWAGA PRAWNOPORÓWNAWCZA: *ULTIMA* CZY *PRIMA RATIO*?

Zasada karania jako *ultima ratio* jest powszechnie przyjęta w polityce karnej we współczesnych państwach prawa⁵⁹. Sprawcę przestępstwa należy karać tylko wtedy, kiedy nie można inaczej przywrócić sprawiedliwości. Inaczej przedstawia się polityka karania w państwach totalitarnych, w których kara jest *prima ratio* polityki społecznej⁶⁰.

1.3.3.2. UWAGA TEOLOGICZNA

Podobnie w prawie karnym Kościoła kara kościelna jest wyjątkiem, ostatecznością w porządku kanonicznym (*ultima ratio*). Oznacza to taką filozofię karania, która widzi w karze kościelnej ostateczny środek reagowania na grzech, kiedy zawodzą inne środki duszpasterskie⁶¹. Również dlatego, że teologicznie rzecz ujmując, zgodnie z nauczaniem św. Tomasza z Akwinu, najsprawiedliwsza odpłata czy odpowiedź na przestępstwo czeka na sąd Boży⁶². Dlatego karanie w żadnej społeczności, zwłaszcza zaś kościelnej, nie powinno być nastawione na osiągnięcie

⁵⁷ Por. F.X. Wernz, P. Vidal, *Ius Canonicum*, s. 184–185, n. 162,3° b.

⁵⁸ Zob. niżej, II.

⁵⁹ Por. K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 43.

⁶⁰ Zob. K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 27.

⁶¹ Tak dosłownie niemal por. PGD, „Elapsis”, „Caritas”, „His” (ustawodawca kościelny użył słowa *necessaria, necessarium* – „konieczne”). Ponadto zob. V. De Paolis, *I delitti e le pene in genere (cann. 1311–1363)*, w: D. Cito, V. De Paolis, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 108–109; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele. Część ogólna: komentarz*, Warszawa 2008, s. 82–83. Na gruncie prawa wschodniego, z odwołaniem się do kan. 102 synodu trullańskiego oraz do prac nad kan. 1401 CCEO, zob. C.G. Fürst, *Diritto penale*, s. 525.

⁶² Por. V. Ferrara, *Premesse tomistiche*, s. 612, cytując *STH* II-II, q. 108, art. 3, ad 2 („[...] omnes peccantes mortaliter digni sunt morte aeterna quantum ad futuram retributionem, quae est secundum veritatem divini iudicii”).

pełnej i doskonałej sprawiedliwości na tym świecie. Tym ostrożniej należy odnosić się do samego karania, traktując je jako ostateczność.

1.3.3.3. WYMIARY ZASTOSOWANIA ZASADY *ULTIMA RATIO* W PRAWIE KARNYM KANONICZNYM

Przepis „programowy” komentowanego kan. 1311 § 2 CIC/21 obejmuje wszystkie wymiary zastosowania zasady *ultima ratio* w dyscyplinie karnej Kościoła łacińskiego. Należy zauważyć, że odnosi się on do działania tych, którzy stoją na czele Kościoła – jako pasterze, czyli w rozumieniu technicznoprawnym, sprawując funkcje ustawodawcy, ordynariusza, sędziego (por. kan. 135 § 1 i kan. 596 CIC/83).

Z jednej strony zasada *ultima ratio* dotyczy zatem stanowienia kar kanonicznych w kościelnych ustawach karnych, o czym stanowi dokładnie kan. 1317 CIC/21, *pars prima*, i do którego odsyła kan. 1315 § 2 CIC/21, *in princ.* Z drugiej zaś strony należy pamiętać o tej zasadzie przy zagrożaniu karami kanonicznymi w nakazach karnych, o czym mowa w kan. 1319 § 2 CIC/21. W końcu zaś zasada *ultima ratio* wiąże też wymierzających kary kanoniczne, skoro ordynariusz ma obowiązek wszcząć postępowanie karne dopiero, gdy stwierdzi, że nie może osiągnąć celów kary kanonicznej działaniem o charakterze duszpasterskim, jako ojciec i duszpasterz sprawy przestępstwa kanonicznego (por. kan. 1341 CIC/21).

II. Metazasady prawa karnego w Kościele – wzmianka

II.1. „...caritate pastoralis...”. Zasady miłości duszpasterskiej i zbawienia dusz

Komentowany przepis kan. 1311 § 2 CIC/21 wprost stanowi o dwóch najważniejszych zasadach odnowionego prawa karnego kanonicznego, których jednakże nie można omówić w tym miejscu.

Przed wszystkim ustawodawca kościelny odkrywa zasadę miłości duszpasterskiej (*caritas pastoralis*)⁶³, już wcześniej znaną w kan. 2214 § 2 CIC/17 (*caritas plus quam potestas*) i obecnie stanowioną w kan. 1401 CCEO⁶⁴.

63 Zob. PGD, „Probe”, natomiast PGD, „Progrediens” wskazuje na „matczyne miłosierdzie Kościoła” (*materna misericordia Ecclesiae*).

64 Por. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 313–314 (jako *charitas sincera* św. Augustyna).

Zakłada ona metazasadę zbawienia dusz z kan. 1752 CIC/83 (*salus animarum*)⁶⁵, do której przecież odnosi się zasada miłości duszpasterskiej. Dlatego chociaż zasada zbawienia dusz nie jest bezpośrednio wzmiankowana w kan. 1311 § 2 CIC/21, to jednak zawiera się w miłości duszpasterskiej. Słusznie zatem podkreśla PGD, że prawo karne Kościoła jest narzędziem zbawiennym, zdatnym do poprawienia czyjejs postawy (*instrumentum salutare et ad corrigendum aptum*)⁶⁶. To właśnie miłość duszpasterska nakazuje sięgnąć do kar kanonicznych, mając przed oczyma ich trzy cele z kan. 1311 § 2 CIC/21 *in fine*⁶⁷, skierowane przecież także na dobro wiernego⁶⁸. Tak ujmując kary kanoniczne, można je uznać za prawdziwe *vehiculum caritatis*, podobnie jak na gruncie kan. 1401 CCEO⁶⁹.

Miłość przenika bowiem całe chrześcijaństwo i jest ciągle zasadą fundamentalną inspirującą życie Kościoła, która normuje życie jego przełożonych. Z tego powodu zasady tej nie mogło zabraknąć w odnowionym prawie karnym Kościoła łacińskiego⁷⁰.

Miłość duszpasterska (*caritas pastoralis*) natomiast rodzi się z cnoty miłości i polega na takim całkowitym poświęceniu się i dyspozycyjności, tak że pasterz staje się całkowitym darem z siebie dla Kościoła na wzór i obraz ofiary Chrystusa (Ef 5, 25⁷¹)⁷².

65 Zob. PGD, „Probe”. Odnośnie do kan. 1401 CCEO zob. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 310–311. Zbawienie dusz jest też celem kary kanonicznej; por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC: significato e portata giuridica*, „Periodica” 92 (2003), s. 649. Odwrotną stroną zasady *salus animarum* jest *ratio peccati* (por. kan. 1401, 2° CIC/83); por. P. Fedele, *Lo spirito del diritto penale canonico*, w: P. Fedele, *Discorsi sul diritto canonico*, Roma 1973, s. 180–184.

66 Por. PGD, „Probe”. W innym miejscu mowa jest o „funkcji naprawczej i zbawczej” (*functio reparationis ac salutaris medicinae* – PGD, „Etenim”) czy o „narzędziu dla dobra dusz” (*instrumentum pro animarum bono* – PGD, „His”).

67 Zob. PGD, „Caritas”.

68 Por. PGD, „Etenim”. Ponadto zob. wyżej, 1.2.2.2.2.

69 Zob. C.G. Fürst, *Diritto penale*, s. 516, 529–534.

70 Por. R. Sobański, *O niektórych problemach*, s. 173; R. Sobański, *Kościół – prawo – zbawienie*, Katowice 1979, s. 136–147.

71 „[...] Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie...” (Ef 5, 25).

72 Por. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 313.

II.2. „...iuxta legis praecepta semper cum aequitate canonica applicanda...” Zasada praworządności i słuszości kanonicznej

Nie pominięto również zasady praworządności (legalności), mając ją na względzie przy reformie księgi VI CIC/21⁷³ i stanowiąc w kan. 1311 § 2 CIC/21, że kary kanoniczne mają być wymierzane lub deklarowane zgodnie z przepisami ustawy (*iuxta legis praecepta*).

Ustawodawca kościelny dokonał jednak ważnego uzupełnienia, gdyż przepisy ustawy trzeba stosować zawsze ze słuszością kanoniczną (*cum aequitate canonica*). Praworządność zatem – jak w całym porządku kanonicznym – rozumiana jest nie w sposób pozytywistyczny, lecz w świetle poprzednich zasad, czyli miłości duszpasterskiej, miłosierdzia i zbawienia jako ostatecznej miary jakiegokolwiek prawa w Kościele⁷⁴. Zwyciężyła więc ta koncepcja zasady praworządności w prawie karnym kanonicznym, która już wcześniej była postulowana i powszechnie przyjmowana

⁷³ Zob. PGD, „Praeterea”.

⁷⁴ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 649–650. Chodzi bowiem o słuszość kanoniczną zdefiniowaną przez św. Cypriana jako *iustitia dulcore misericordiae temperata*, która oznacza sprawiedliwość doskonałą, zgodną z wolą Bożą i miłosierdziem; słuszość kanoniczna bowiem wyraża się łagodnością (*benignitas*), dobrocią (*humanitas*), miłością (*charitas*) i miłosierdziem (*misericordia*); por. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 321, cytując G. Brugnotta, *L'„Aequitas canonica”: studio e analisi del concetto negli scritti di Enrico da Susa (Cardinal Ostiense)*, Romae 1999, s. 94, 120. Nie można bowiem przeciwstawić Kościoła „prawnego” (*Ecclesia „iuridica”, „a muneribus”*) od Kościoła „miłości” (*Ecclesia „caritatis”*), gdyż ten ostatni nie może istnieć bez pierwszego; por. Z. Grocholewski, *Ius canonicum et caritas*, „Periodica de re canonica” 83 (1994), s. 11, powołując się na nauczanie św. Pawła VI w jego przemówieniu do członków Papieskiej Rady dla CIC z 20.11.1965, AAS 57 (1965), s. 986, oraz wskazując na termin *caritas pastoralis*, który pojawił się, przy cytowaniu Piusa XII, w przemówieniu św. Pawła VI do Roty Rzymskiej z 25.01.1966, AAS 58 (1966), s. 153–154 (działalność sędziego kościelnego jako realizacja *caritas pastoralis Ecclesiae*). „Sędzia kościelny bowiem powinien dążyć oprócz sprawiedliwości do słuszości, a ponad wszystko do miłości (*ad caritatem*)” (Z. Grocholewski, *Ius canonicum*, s. 13, cytując przemówienie św. Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 17.02.1979, AAS 71 [1979] 424, n. 2, przekład z włoskiego – P.S.). „Czym byłoby prawo Kościoła bez miłości...?” (tamże, s. 14, cytując przemówienie św. Jana Pawła II do sędziów i innych urzędników sądów kościelnych na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim z okazji VII kursu uzupełniającego z 13.12.1979, AAS 71 [1979] 1530, n. 6 przekład z łaciny – P.S.). Zadanie sędziego kościelnego bowiem jest „urzędem prawdy i miłości w Kościele i dla Kościoła” (*ministerium veritatis et caritatis in Ecclesia et pro Ecclesia*; tamże, s. 14–15, cyt. przemówienie św. Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 5.02.1987, AAS 79 [1987] 1458, n. 9).

w doktrynie⁷⁵, jest znana wschodniemu prawu karnemu⁷⁶, a obecnie wyrażona wprost w kan. 1311 § 2 CIC/21 i wspomniana w PGD⁷⁷.

Przy okazji tego zagadnienia trzeba wspomnieć o relacji sprawiedliwości i miłosierdzia, tak istotnej w prawie karnym kanonicznym i dlatego wprost przywołanej w PGD⁷⁸. Zgodnie z tezą św. Tomasza z Akwinu: „Miłosierdzie nie znosi sprawiedliwości, lecz w pewien sposób jest jej ukoronowaniem”⁷⁹. Miłosierdzie właśnie i łagodność, które są treścią także *caritas pastoralis*, są w opozycji do rygoru przepisu prawa (*rigor, districtio iuris*)⁸⁰. Miłość duszpasterska czy miłosierdzie nie znoszą sprawiedliwości, lecz nią kierują⁸¹.

Dlatego zgodnie z kan. 1311 § 2 CIC/21 podstawową cechą pasterza, który ma stosować prawo karne kanoniczne, jest miłość duszpasterska (*caritas pastoralis*), wspomniana zresztą wyraźnie w tym przepisie⁸².

II.3. Zasada: *Nulla poena sine processu*

W komentowanym kan. 1311 § 2 CIC/21 zwraca uwagę również proceduralny wymiar zasady praworządności. Wymierzanie i deklarowanie kar ma się bowiem dokonywać zgodnie z przepisami prawa, a zatem tylko skutek postępowania karnego. Zasada ta jest znana kanonicznemu prawu karnemu od czasów kodeksu z 1983 roku. Kodeks z 1917 roku znał instytucję suspendowania (karanja)

⁷⁵ Por. P. Fedele, *Lo spirito del diritto*, s. 156–192, passim; V. De Paolis, *I delitti e le pene*, s. 99–106.

⁷⁶ Zob. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 316–321 (*oikonomia* w prawie karnym oraz w sprawowaniu sakramentu pojednania, biorąc pod uwagę *salus animarum* i dobro wspólne, dobro duchowe sprawcy, pojednanie i przebaczenie oraz uniknięcie zgorszenia).

⁷⁷ PGD nie odwołuje się dosłownie do słuszności kanonicznej, lecz wspomina o stosowaniu przepisów odnowionej księgi VI CIC/21 „sprawiedliwie i miłosiernie” (*iuste et misericorditer* – PGD, „His”).

⁷⁸ Por. PGD, „His” (wyżej wspomniane *iuste et misericorditer*).

⁷⁹ „[...] misericordia non tollit iustitiam, sed est quaedam iustitiae plenitudo” (*STh* I, q. 21, art. 3, ad 2). Cytując zaś Lévinasa, można te słowa skomentować w ten sposób: „Bóg przemawia w miłosierdziu, które rodzi się z prawa (dyscypliny, sprawiedliwości)”; por. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 289.

⁸⁰ Zob. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 287, przyp. 300, 301, który powołuje się na S. Berlingò, *La causa pastorale della dispensa*, Milano 1978, s. 84; P.G. Caron, „*Aequitas*” romana, „*misericordia*” patrystyczna ed „*epicheia*” aristotelica nella dottrina dell’*„aequitas*” canonica: dalle origini al Rinascimento, Milano 1971, s. 312.

⁸¹ „La carità non distrugge la giustizia, ma la regola...” (R. Salucci, *Il diritto penale*, s. 65).

⁸² Por. R. Salucci, *Il diritto penale*, s. 63–64.

w sumieniu przełożonego (*ex informata conscientia*), bez odpowiedniego procesu (por. kan. 2186–2194 CIC/17)⁸³.

Nowy przepis kan. 1311 § 2 CIC/21 nie zmienia tej zasady, ale ją uwypukla i podkreśla. Nie ma kary kanonicznej bez procesu karnego (*Nulla poena sine processu*)⁸⁴. Nie oznacza to jednak, że nie mogą być wymierzone sankcje dyscyplinarne (na przykład w instytucie zakonnym) czy pokuty lub środki karne w innym trybie, biorąc pod uwagę inne cele i specyfikę porządku kanonicznego. Kara kanoniczna jednak, w technicznoprawnym znaczeniu tego słowa, o którym mowa w kan. 1312 CIC/21, nie może być wymierzona czy deklarowana inaczej, niż w postępowaniu karnym – sądowym czy administracyjnym (por. kan. 1341 i kan. 1342 § 1 CIC/21; art. 21 SST/2010; art. 10 § 2 VELM).

III. Funkcje prawa karnego kanonicznego

III.1. Funkcje prawa karnego a porządek kanoniczny

III.1.1. Funkcje prawa karnego świeckiego

Podobnie jak prawo karne w państwie, tak prawo karne w Kościele ma do wypełnienia różne zadania, zwane jego *funkcjami*⁸⁵.

W ogólnej doktrynie prawa karnego wyróżnia się następujące jego funkcje:

1. *ochronną*, która polega na ochronie dóbr, czyli wartości, uznanych przez ustawodawcę za cenne; funkcja ta skierowana jest na przeszłość⁸⁶;

⁸³ Zwano tę instytucję nadzwyczajnym środkiem prawnym suspensy na podstawie wewnętrznego przekonania odnośnie do przestępstwa, którego zwyczajnie nie można udowodnić; por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, Opole 1958, s. 339–340, n. 387. Ale nawet i wtedy ordynariusz dokonywał tego zasuspendowania na podstawie pewności moralnej; por. tamże, s. 341, n. 387. Ponadto chociaż bez formalności postępowania karnego, to jednak zawsze był wydawany dekret, zwykle na piśmie (por. kan. 2187 i kan. 2188 CIC/17; por. tamże, s. 343, n. 388,1–2), od którego służył rekurs (por. kan. 2194; por. tamże, s. 344, n. 388,5).

⁸⁴ Zob. J. Syryjczyk, *Niektóre gwarancje*, s. 148.

⁸⁵ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 39. Funkcją we włoskiej literaturze prawniczej nazywa się m.in. „przeznaczenie pewnej rzeczy, czyli jej cel do osiągnięcia” („[...] è la destinazione della cosa, ovvero lo scopo che questa stessa è destinata a soddisfare”; *deputatio ad finem*; por. F. Modugno, voce *Funzione*, w: *Enciclopedia del diritto*, vol. 18, redazione G. Landi, F. Piga, Milano 1969, s. 301).

⁸⁶ Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 39–42, 43.

2. *sprawiedliwościową* – jest to miarkowana reakcja na wyrządzone zło zgodnie z poczuciem sprawiedliwości, że za dobro się wynagradza, a za zło karze; z kolei ta funkcja jest nastawiona na przeszłość⁸⁷;

3. *gwarancyjną* – polega ona na zabezpieczeniu osoby przed wykorzystaniem prawa karnego przeciwko niej, a zatem postuluje się konieczność ustawowej podstawy do reakcji prawnokarnej⁸⁸;

4. *kompensacyjną*, która pochodzi z funkcji sprawiedliwościowej i zmierza do naprawienia szkody oraz do wybaczenia sprawcy przestępstwa przez pokrzywdzonego⁸⁹.

Ze względu na wiele cech wspólnych redukuje się też te funkcje prawa karnego do dwóch – funkcji ochronnej (obejmującej wtedy funkcję sprawiedliwościową i związaną z nią funkcję kompensacyjną) oraz funkcji gwarancyjnej⁹⁰.

III.1.2. Trudności w przyjęciu doktryny prawa karnego świeckiego

W porządku kanonicznym jednak z tak rozumianych dwóch funkcji prawa karnego znaczenie ma tylko funkcja ochronna, gdyż we wspólnocie Kościoła nie jest możliwe występowanie przeciwko przyrodzonej godności wiernego jako dziecka Bożego (por. kan. 96, kan. 204 CIC/83). Prawo kanoniczne zatem nie tyle neguje, ile uznaje za zbędną w porządku kanonicznym funkcję gwarancyjną prawa karnego w Kościele. Nie do pomyslenia jest bowiem sytuacja, w której by wiernemu, który popełnił przestępstwo kanoniczne, odbierano prawa osoby w Kościele.

Dlatego w nauce kanonicznego prawa karnego należy porzucić podział na funkcje tego prawa według nauki prawa świeckiego i przyjąć wskazania szczegółowe z kan. 1311 § 2 CIC/21 *in fine*, powtórzone w kan. 1341 CIC/21 *in fine* i części pierwszej kan. 1343 CIC/21, uzupełniając je ogólną funkcją prawa kanonicznego, jaka jest zbawienie dusz (*salus animarum*; kan. 1752 CIC/83).

87 Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 43–44.

88 Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 44–45.

89 Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 45–46.

90 Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 39.

III.1.3. Funkcje prawa karnego kanonicznego według odnowionej księgi VI CIC/21

W związku z tym należy wskazać następujące funkcje prawa karnego kanonicznego według przepisów odnowionej księgi VI CIC/21, w tym zwłaszcza kan. 1311 § 2 CIC/21 *in fine*⁹¹:

1. przywrócenie sprawiedliwości (*iustitiae restitutio*);
2. poprawę przestępcy (*rei emendatio*), czyli nawrócenie wiernego, który popełnił przestępstwo;
3. naprawienie zgorzenia (*scandali reparatio*).

III.2. Nasilenie funkcji prawa karnego w porządku kanonicznym

W Kościele wszystkie powyższe funkcje prawa karnego z pewnością są do wypełnienia, jednakże – podobnie jak w prawie świeckim – w różnym nasileniu⁹².

O tym różnym natężeniu danej funkcji prawa karnego kanonicznego stanowi jako o zasadzie kan. 1311 § 2 CIC/21 *in fine* (oraz kan. 1341 CIC/21 *in fine* i część pierwsza kan. 1343 CIC/21). Z przepisów tych można zbudować normę, zgodnie z którą w odnowionym przez papieża Franciszka prawie karnym kanonicznym co do zasady chodzi przede wszystkim (1) o przywrócenie sprawiedliwości, następnie (2) o poprawę przestępcy i w końcu (3) o naprawienie zgorzenia⁹³. Chociaż dla prawa kanonicznego, także karnego, naturalne jest poszukiwanie grzesznika i jego poprawa⁹⁴, to jednak ta funkcja powinna ustąpić wobec przywrócenia sprawiedliwości i ochrony wspólnoty (por. kan. 1344, 2°; kan. 1345, część druga CIC/21).

W nauczaniu św. Tomasza z Akwinu to jest bowiem właściwe zadanie prawa karnego w Kościele i w każdej społeczności – ochrona porządku i pokoju we wspólnocie, czyli zapobieżenie przestępstwom (prewencja)⁹⁵. Z drugiej zaś strony trzeba pamiętać, że każda kara według św. Tomasza z Akwinu jest jednocześnie tak odpłatą za naruszenie ustawy (*Vergeltungstrafe*), co należy do istoty kary, jak i lekarstwem

⁹¹ Powtórzone w PGD, „Caritas”.

⁹² Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 39; co do prawa karnego kanonicznego por. M. Myrcha, *Prawo karne*, s. 44.

⁹³ W poprzednim brzmieniu kan. 1341 CIC/83 wysuwano na pierwszy plan naprawienie zgorzenia, następnie przywrócenie sprawiedliwości i w końcu poprawę sprawcy.

⁹⁴ Ostatnio było to podkreślane w doktrynie kanonistycznej; por. L. Eusebi, *La Chiesa e il problema, passim*.

⁹⁵ Por. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista*, s. 551–555.

poprawy dla sprawcy (*Zweckstrafe*) jako skutek zastosowania tejże kary⁹⁶. Jednakże dla Doktora Anielskiego specjalne znaczenie ma poprawa sprawcy, gdyż na tym świecie człowiek nie może nigdy dokonać sprawiedliwej odpłaty; trzeba ją więc zostawić Panu Bogu na Jego sąd⁹⁷. Akwinata podkreśla leczniczą rolę karania również wobec społeczności, którą w ten sposób odstrasza się od przestępstwa i poprawia (funkcja prewencyjna generalna)⁹⁸.

Zawsze będą działać wszystkie funkcje prawa karnego w porządku kanonicznym, ale w zależności od kontekstu, okoliczności popełnienia przestępstwa i jego rodzaju natężenie tych funkcji będzie się zmieniało⁹⁹. Przykładowo w przestępstwach przeciwko VI przykazaniu Dekalogu najważniejsze będzie przywrócenie sprawiedliwości i dobro ofiary, zwane w doktrynie prawa świeckiego funkcją sprawiedliwościową i ochronną. Natomiast w przestępstwach ekonomicznych na plan pierwszy wysuwa się funkcja kompensacyjna (por. kan. 1376 § 1 i 2 *in princ.*, kan. 1377 § 1 i 2 *in princ.*, kan. 1378 § 1 i 2 oraz kan. 1393 § 2 CIC/21). Z kolei konieczność naprawienia zgorzenia będzie przemawiała za szybkim działaniem kościelnej sprawiedliwości, wysuwając na czoło tzw. funkcję ochronną prawa karnego kanonicznego (por. kan. 1344, 1° CIC/21, część druga).

⁹⁶ Zob. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista*, s. 545, 555-556.

⁹⁷ Por. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista*, s. 556-557. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa samego św. Tomasza z Akwinu, cytując *STh* II-II: „Poenae autem praesentis vitae non per se expentuntur, quia non est hic ultimum retributionis tempus, sed in quantum sunt medicinales, conferentes vel ad emendationem personae peccantis, vel ad bonum reipublicae, cuius quies procuratur per punitonem peccantium” (q. 68, art. 1, co.); „Si vero intentio vindicantis feratur principaliter ad aliquod bonum, ad quod pervenitur per poenam peccantis, puta ad emendationem peccantis, vel saltem ad cohibitionem eius et quietem aliorum, et ad iustitiae conservationem et Dei honorem, potest esse vindicatio licita, aliis debitibus circumstantiis servatis” (q. 180, art. 1, co.).

⁹⁸ Por. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista*, s. 544-545, cytując św. Tomasza z Akwinu: „[...] non semper est medicinalis ei qui punitur, sed *solum aliis*, sicut cum latro suspenditur, non ut ipse emendetur, sed *propter alios, ut saltem metu poenae peccare desistant*” (*STh* II-II, q. 87, art. 3, ad 2; kursywa – P.S.).

⁹⁹ Zob. M. Myrcha, *Prawo karne*, s. 44. Podobnie w prawie karnym państw współczesnych; por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 39. Profesor Marian Myrcha (1907-1996) wyraźnie za prof. Gommarem Michielsem (1890-1965) optował za retrybucyjną teorią kary; por. G. Michiels, *De delictis et poenis*, s. 16-22; M. Myrcha, *Prawo karne*, s. 45-49.

III.3. Poszczególne funkcje prawa karnego kanonicznego

III.3.1. „...*prae oculis habens iustitiae restitutionem...*” Przywrócenie sprawiedliwości

III.3.1.1. UWAGI OGÓLNE

III.3.1.1.1. Zasada sprawiedliwości miłosiernej

Przywrócenie sprawiedliwości, o którym mowa w kan. 1311 § 2 CIC/21 i o czym wspomina PGD¹⁰⁰, polega na strzeżeniu i wspieraniu dobra samej wspólnoty kościelnej i poszczególnych wiernych w sposób duszpasterski. Jest to zatem oddanie każdemu, co mu się należy (*suum cuique*): tak wspólnocie jako takiej, jak i wiernym, zwłaszcza ofiarom przestępstwa kanonicznego, ale i samemu sprawcy, cieszącemu się nadal godnością dziecka Bożego¹⁰¹. Nie bez znaczenia jest także sposób oddawania tej sprawiedliwości – z miłosierdziem, stopniowo dochodząc do kar kanonicznych, zgodnie z zasadą praworządności, ale i słuszności kanonicznej. Innymi słowy, nie chodzi tyle o sprawiedliwość retrybucyjną, ile o sprawiedliwość zbawczą (*giustizia salvifica*), realizującą powierzony wszystkim wiernym nakaz dzieła pojednania (por. 2 Kor 5, 18¹⁰²)¹⁰³.

Stosując natomiast terminologię ogólnej teorii prawa karnego, należy stwierdzić, że przywrócenie sprawiedliwości jest działaniem funkcji ochronnej, sprawiedliwościowej i kompensacyjnej, o czym poniżej. Chodzi bowiem o ochronę dóbr

¹⁰⁰ Por. PGD, „Etenim”, „Servata”.

¹⁰¹ Tak na przykład w swoim nauczaniu papież Pius XI; por. F. Ciepły, *Chrześcijańska koncepcja kary kryminalnej a współczesne poglądy na karę*, Lublin 2010, s. 76–77, 97–98, powołując się na niektóre przemówienia tego papieża. Z drugiej strony, właśnie dlatego niektórzy odrzucają koncepcję sprawiedliwości retrybucyjnej w prawie karnym Kościoła; por. L. Eusebi, *La Chiesa e il problema*, s. 149.

¹⁰² „Wszystko zaś to pochodzi od Boga, który pojednał nas z sobą przez Chrystusa i zlecił na posługę jednania” (2 Kor 5, 18).

¹⁰³ Por. L. Eusebi, *La Chiesa e il problema*, s. 172–173. Według tego autora nie o chodzi o sprawiedliwość oddania (retrybucyjną), lecz o sprawiedliwość ewangeliczną, która przekracza kategorie klasyczne rzymskiego *suum cuique* i opiera się raczej na „nadstawieniu drugiego policzka”, czyli przebaczeniu (por. tamże, s. 81–82), zgodnie z nauczaniem św. Jana Pawła II: „Nie ma pokoju bez sprawiedliwości, nie ma sprawiedliwości bez przebaczenia” (tamże, s. 76, cytując orędzie na Światowy Dzień Pokoju w 2002 r.; por. Giovanni Paolo II, *Messaggio Non c'è pace senza giustizia, non c'è giustizia senza perdono per la celebrazione della XXXV Giornata Mondiale della Pace*, 8.12.2001, n. 15, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_20011211_xxxv-world-day-for-peace.html (9.07.2021). Ponadto zob. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 330–331.

prawnych¹⁰⁴, uznanych przez ustawodawcę za cenne tak ze względu na społeczność, jak i poszczególne jednostki¹⁰⁵.

III.3.1.1.2. Funkcja prewencyjna – odesłanie

Ochrona dóbr prawnych odbywa się przez stanowienie norm karnych, które zakazują lub nakazują pewne zachowania pod groźbą kary. Prawo karne, w tym kanoniczne, spełnia zatem funkcję prewencyjną i dlatego powinno być wcześniej znane adresatowi normy (*nullum crimen sine lege poenali anteriori*)¹⁰⁶. To oddziaływanie prewencyjne może być:

- a) generalne – na całą społeczność czy wspólnotę przez stanowienie przepisów karnych;
- b) indywidualne – wobec osoby, która już popełniła przestępstwo, a zastosowana wobec niej sankcja karna ma zapobiec jego powtórzeniu¹⁰⁷, o czym niżej¹⁰⁸.

III.3.1.1.3. Fundament teologiczny (moralny) porządku kanonicznokarnego i funkcja symboliczna prawa

W Kościele istnieje szczególna relacja między porządkiem prawnym a fundamentem moralnym, odmienna od tej, którą można zaobserwować we współczesnych systemach prawnych. W państwie bowiem mogą współistnieć różne systemy moralne, ale obowiązywać może tylko jeden system prawny¹⁰⁹. Natomiast w Kościele istnieje tylko jeden fundament moralny i teologiczny, ale nie są wykluczone różne systemy prawne na nim zbudowane, np. prawo karne łacińskie (CIC/21) czy wschodnie (CCEO).

Właśnie ze względu na założenia moralne prawo karne w państwie spełnia także funkcję symboliczną. Państwo bowiem niejednokrotnie stanowi przepisy karne, podkreślając pewne wartości, choć zdaje sobie sprawę, że prawo jako takie nie jest skutecznym środkiem do ich ochrony (np. ochrona uczuć religijnych w art. 196 k.k.¹¹⁰ czy potępienie stosunków kazirodczych między dorosłym rodzeństwem w art. 201 k.k.)¹¹¹.

¹⁰⁴ O dobrach prawnych zob. wyżej, 1.2.2.

¹⁰⁵ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 39.

¹⁰⁶ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 40–41.

¹⁰⁷ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 41.

¹⁰⁸ Zob. niżej, III.3.2.1.

¹⁰⁹ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 42.

¹¹⁰ Skrót k.k. oznacza kodeks karny, czyli ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jednolity Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, 1517, z 2021 r. poz. 1023), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (9.07.2021).

¹¹¹ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 42.

Tymczasem w Kościele powiązanie prawa karnego z moralnością i wartościami jest tak silne i nieodzowne, że zakazy kościelne zawsze są skuteczne, przynajmniej wiążą w sumieniu wiernego pod grzechem ciężkim, a w najcięższych przestępstwach ponadto karami, które wymierza samo prawo (tzw. kary *latae sententiae*). Dlatego funkcja symboliczna w prawa karnego kanonicznego jest ograniczona, ale nie można jej wykluczyć. Mogą bowiem być przewidziane takie przestępstwa kanoniczne, które w praktyce zdarzają się rzadko, ale ustawodawca kościelny nie zamierza z nich rezygnować (np. ochrzczenie dziecka poza Kościołem z kan. 1367 CIC/21 czy użycie przymusu wobec biskupa rzymskiego w kan. 1370 § 1 CIC/21¹¹²). Trzeba jednak przyznać, że funkcja symboliczna była o wiele bardziej obecna w prawie karnym kanonicznym przed kodeksem św. Jana Pawła II z 1983 roku.

III.3.1.2. PRAWO NATURALNE Z FUNKCJĄ GWARANCYJNĄ W PRAWIE KARNYM KANONICZNYM

III.3.1.2.1. Rozumienie funkcji gwarancyjnej w świeckim prawie karnym

Prawo karne ma przewidywać takie instytucje prawne, które mają gwarantować, że nie zostanie ono wykorzystane przeciwko osobie, która cieszy się przyrodzoną i niezbywalną godnością¹¹³.

Z tego powodu w prawie karnym demokratycznych państw prawa postuluje się konieczność ustawowej podstawy do reakcji prawnokarnej (*Gesetzlichkeitsprinzip*, zasada legalności). Stąd wynikają podstawowe zasady współczesnego prawa karnego – *nullum crimen sine lege* (nie ma przestępstwa bez jego określenia w ustawie) i *nulla poena sine lege* (nie ma kary bez jej zagrożenia w ustawie)¹¹⁴. Dlatego więc mówi się o zasadzie określoności w prawie karnym (*nullum crimen sine lege certa*, *Bestimmtheitsgebot*), czyli w miarę dokładnego jego opisanie w ustawie, z możliwością jednak doprecyzowania tego opisu (znamion przestępstwa) w aktach podustawowych, w taki sposób, że to ustawodawca decyduje, co jest przestępstwem, a nie sąd¹¹⁵. Dopełnieniem tak rozumianej funkcji gwarancyjnej jest zakaz wstecznego

¹¹² W tym drugim przypadku jest to konsekwencja pewnych założeń teologicznych. Papież bowiem jest ostoją jedności wiary katolickiej i atak na niego oznacza atak na całą wspólnotę Kościoła; por. R. Sobański, *O niektórych problemach*, s. 176.

¹¹³ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 44.

¹¹⁴ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 44.

¹¹⁵ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 44–45.

działania ustawy karnej (*lex retro non agit*), czyli wyprzedzenie ustanowienia zakazu, zanim czyn zostanie popełniony¹¹⁶.

III.3.1.2.2. Odrzucenie pozytywistycznego rozumienia funkcji gwarancyjnej w prawie karnym kanonicznym

Pozytywistycznie rozumiana funkcja gwarancyjna nie może być przyjęta w kanonicznym prawie karnym. Kościół bowiem nie jest żandarmem, a jego prawo nie służy li tylko utrzymaniu porządku we wspólnocie¹¹⁷. Prawo to bowiem osadzone jest na fundamencie teologicznym wspólnoty (*communio*) Kościoła, a jego celem i najwyższą zasadą jest zbawienie dusz (por. kan. 1752 CIC/83).

Co więcej, porządek kanoniczny uwzględnia prawo naturalne. Z kolei to prawo naturalne jest samo w sobie gwarantem przyrodzonej i niezbywalnej godności każdego wiernego, odrodzonego jako dziecko Boże i upodobnionego do Chrystusa (por. kan. 849 CIC/83, a ponadto kan. 96 i kan. 208 CIC/83)¹¹⁸. Podstawowa dla prawa karnego zasada, że nikt niewinny nie może być ukarany – ma właśnie charakter naturalnoprawny. Natomiast nie mają takiego charakteru wyżej wymienione zasady współczesnego prawa karnego, będące treścią jego funkcji gwarancyjnej.

Ten fundament oparty na zasadzie wspólnie wyznawanej wiary znają wszyscy wierni. Nie trzeba więc specjalnie o nim pouczać, gdyż wiadomo, co jest dobre, a co złe. Określoność przestępstwa w ustawie kościelnej niczego nie wnosi. Natomiast może być konieczne określenie zagrożenia karą kanoniczną, gdyż ma ona charakter bardziej pozytywistyczny niż naturalnoprawny. Jednakże nawet i w tym przypadku wierny wie, że pewne jego szczególnie poważne zachowania mogą spotkać się z ostrą reakcją wspólnoty, włącznie z wykluczeniem z jej społeczności.

III.3.1.2.3. Wniosek: gwarantem nie regulacje pozytywne, lecz naturalnoprawne i wolność

Z tych powodów funkcja gwarancyjna nie jest obecna w dyskursie nauki prawa karnego kanonicznego, a jej rolę spełnia niepodlegająca dyskusji obecność prawa naturalnego w porządku kanonicznym.

Ostatecznie gwarantem praw wiernego w dyscyplinie Kościoła jest wolność tego wiernego¹¹⁹.

¹¹⁶ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 45.

¹¹⁷ To jest jeden z podstawowych zarzutów stawianych funkcji gwarancyjnej we współczesnej teorii prawa karnego. Tym bardziej jest on aktualny w odniesieniu do prawa Kościoła. Por. F. Antolisei, *Manuale di diritto penale. Parte generale*, a cura di L. Conti, Milano 2003, s. 5.

¹¹⁸ Zob. L. Eusebi, *La Chiesa e il problema*, s. 149.

¹¹⁹ Zob. P. Fedele, *Lo spirito del diritto*, s. 176.

III.3.1.3. FUNKCJA KOMPENSACYJNA

Obowiązek restytucji wynika z teologii moralnej, dlatego funkcja kompensacyjna jest wyraźnie obecna w prawie karnym kanonicznym. Natomiast doprowadzenie do pojednania sprawcy z ofiarą przestępstwa kanonicznego czy z pokrzywdzonym, mieszczące się również w funkcji kompensacyjnej, wynika z chrześcijańskiego nakazu przebaczenia¹²⁰. Można wskazać wiele przepisów w odnowionej księdze VI CIC/21, które częściej niż w CIC/83 podkreślają funkcję kompensacyjną w prawie karnym kanonicznym¹²¹.

Należy też zwrócić uwagę, że funkcja kompensacyjna prawa karnego kanonicznego nie ogranicza się do osoby fizycznej, ale rozszerza na wspólnotę, będącą również podmiotem ochrony prawnokarnej w Kościele, co podkreśla kan. 1311 § 2 CIC/21. To wyraźny wpływ teologii św. Tomasza na prawo karne kanoniczne, Akwinata bowiem jego pierwszą rację w Kościele widział właśnie w ochronie dobra wspólnego¹²², a nie w odplacie, co z kolei charakteryzowało teologię protestancką¹²³. Tę specyficzną funkcję kompensacyjną prawa karnego kanonicznego zwykle oddaje postanowienie o konieczności naprawienia zgorzenia, o czym niżej¹²⁴.

III.3.2. „...rei emendationem...”. Poprawa przestępcy, czyli nawrócenie

III.3.2.1. OCHRONA INDYWIDUALNOPREWENCYJNA

Wspomniane już zapobieżenie przestępstwu w ramach prewencji indywidualnej może polegać na takim oddziaływaniu na sprawcę, że zmieni on swoją postawę, czyli poprawi się lub, inaczej mówiąc, nawróci się we wspólnocie kościelnej¹²⁵. Przepis kan. 1311 § 2 CIC/21 *in fine* oraz kan. 1401 CCEO stanowi o poprawie sprawcy przestępstwa kanonicznego, zawsze czytany w perspektywie zasady zbawienia dusz (por. kan. 1752 CIC/83).

¹²⁰ Por. L. Eusebi, *La Chiesa e il problema*, s. 82–82, 172–173.

¹²¹ Zob. kan. 1335 § 1; 1341; 1343; 1344, 2°; 1345; 1347 § 2; 1357 § 2; 1361 § 4; 1376 § 1 *in princ.* i § 2 *in princ.*; 1377 § 1 *in princ.* i § 2 *in princ.*; 1378 § 1 *in fine* i § 2 *in fine*; 1393 § 2 *in fine* CIC/21.

¹²² Zob. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista*, s. 551.

¹²³ Por. L. Eusebi, *La Chiesa e il problema*, s. 145–146.

¹²⁴ Zob. niżej, III.3.3.

¹²⁵ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 41.

III.3.2.2. KARY UNIEMOŻLIWIAJĄCE POPEŁNIENIE PRZESTĘPSTWA

Niekiedy jednak ochrona wspólnoty Kościoła przed sprawcą będzie wymagała uniemożliwienia mu w ogóle popełnienia przestępstwa. Dotyczy to zwłaszcza sprawcy niebezpiecznego lub niepoddającego się resocjalizacji. Skazuje się wtedy takiego sprawcę na długoletnie pozbawienie wolności lub utratę prawa wykonywania zawodu czy prowadzenia pojazdów mechanicznych, a w Kościele na utratę stanu duchownego czy urzędu kościelnego (tzw. kary wiecznotrwałe; por. kan. 1349 CIC/21, część trzecia)¹²⁶.

III.3.2.3. ŚRODKI PREWENCYJNE W FAZIE PREDELIKtualnej

We współczesnym państwie prawa nie jest możliwe stosowanie środków prewencyjnych w fazie predeliktualnej, na przykład internując przeciwników politycznych. Środki przewidziane w prawie karnym są zawsze stosowane jako reakcja na popełnione przestępstwo (*nullum poena sine crimine*); na tym też polega funkcja gwarancyjna prawa karnego¹²⁷.

W kanonicznym prawie karnym stosowanie tych środków – jednakże nie kar – jest możliwe, gdyż chodzi o zbawienie sprawcy i innych wiernych (por. kan. 1752 CIC/83). Nie można bowiem oddzielić celów sankcji karnej od celów samego prawa kanonicznego, czyli zasady *salus animarum*. Sprawca co prawda nie popełnił przestępstwa kanonicznego, ale dopuszcza się czynów, które już naruszają porządek kanoniczny i pokój we wspólnocie Kościoła (por. kan. 1339 § 1 i 2 CIC/21). O ile państwo penalizuje szczegółowo różne zachowania antyspołeczne, o tyle Kościół reakcją prawnokarną uważa za ostateczną wobec swojego błądzącego brata (*extrema ratio*), co też podkreśla komentowany kan. 1311 § 2 CIC/21, o czym już była mowa¹²⁸.

Widać zatem, jak różne są funkcje prawa karnego w państwie i w Kościele, wynikają bowiem z odmiennego charakteru i celu tych społeczności.

¹²⁶ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 42.

¹²⁷ Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 41.

¹²⁸ Zob. wyżej, I.3.3.

III.3.3. „...et scandali reparationem”. Naprawienie zgorzenia

III.3.3.1. ZGORZENIE JAKO SKUTEK SPOŁECZNY PRZESTĘPSTWA WE WSPÓLNOCIE I KARA JAKO REAKCJA

W sensie społecznym przestępstwo jednego jest bodźcem dla innych, choćby niezamierzonym przez sprawcę¹²⁹, do grzeszenia i popełniania przez nich przestępstw¹³⁰. Pozostawanie bezkarnym we wspólnocie burzy w niej pokój i zagraża porządkowi¹³¹. Dlatego przestępstwo wyrządza szkodę nie tylko osobie fizycznej (ofierze tego przestępstwa), ale również społeczności¹³².

Z tego powodu jednym z celów kary kanonicznej i funkcji prawa karnego w Kościele jest naprawienie zgorzenia we wspólnocie kościelnej zgodnie z 1311 § 2 CIC/21 *in fine*. Ten cel podkreśla dodatkowo szereg przepisów odnowionej księgi VI CIC/21, zwykle o charakterze ogólnym (w części I oraz w kan. 1399 CIC/21)¹³³.

Naprawienie zgorzenia jest nie tyle celem (choć również), ile *skutkiem* kary, jak naucza św. Tomasz z Akwinu. Kara nie tylko przywraca sprawiedliwość, lecz znosi także zgorzenie wywołane przestępstwem u innych; kara bowiem buduje osoby zgorzone przestępstwem¹³⁴.

III.3.3.2. POJĘCIE ZGORZENIA

Zgorzenie (*scandalum*) ma znaczenie negatywne¹³⁵. Jest to tak poważne, zawsze umyślne¹³⁶, naruszenie ustawy z prawa Bożego czy kościelnego (jednak nie nakazu

¹²⁹ Por. *STh* II-II, q. 61, art. 4, co. (*involuntarium*).

¹³⁰ Por. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista*, s. 543, cytując św. Tomasza z Akwinu, *STh* II-II, q. 43, art. 1, co.

¹³¹ Zob. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista*, s. 543.

¹³² Por. V. Ferrara *Attualità della dottrina tomista*, s. 543, cytując św. Tomasza z Akwinu, *STh* II-II, q. 61, art. 4, co.

¹³³ Por. kan. 1324 § 3; 1335 § 1; 1341; 1343; 1344, 1°; 2° i 3°; 1345; 1347 § 2; 1357 § 2; 1361 § 3 CIC/21.

¹³⁴ „Requiritur autem adhuc poena ad sanationem aliarum virium animae, quae per peccatum praecedens deordinatae fuerunt, ut scilicet per contraria curentur. Requiritur etiam ad restituendum aequalitatem iustitiae; et ad amovendum scandalum aliorum, ut aedificentur in poena qui sunt scandalizati in culpa; ut patet ex exemplo de David inducto” (*STh* I-II, q. 87, art. 6, ad 3). Por. V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista*, s. 544.

¹³⁵ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 603–604, 635–636. Natomiast św. Tomasz z Akwinu definiuje zgorzenie aktywnie jako „wypowiedź lub czyn niesprawiedliwy, dający innym okazję do grzechu” (*dictum vel factum minus rectum praebens occasionem ruinae* – *STh*, II-II, q. 43, art. 1, co.).

¹³⁶ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 608–609.

karnego)¹³⁷, że dotycząc poważnej materii, domaga się ukarania sprawcy gorszącego czynu (por. kan. 1399 CIC/21; ponadto zob. kan. 1318 CIC/21, *pars prima*)¹³⁸, którym sprawca ten atakuje dobro samej wspólnoty kościelnej, w ten sposób uniemożliwiając jej wzrost, a wiernym – podążanie za ich powołaniem do świętości¹³⁹.

Sprawcą zgorszenia może być ten wierny, który pośredniczy w zadaniu uświęcania poprzez swoją posługę przede wszystkim jako duchowny, ale i świecki (sędzia, katechista, akolita)¹⁴⁰. Przedmiotem ataku zgorszenia może być świętość kanałów łaski (sakramenty, zwłaszcza Najśw. Eucharystii i pokuty), ale też słowo objaśniające tę łaskę, będące w centrum wspólnoty Kościoła (por. kan. 213 CIC/83)¹⁴¹, do której to wspólnoty wprost odnosi kan. 1311 § 2 CIC/21. Zgorszenie jest zawsze naruszeniem wartości podstawowych wspólnoty – dóbr prawnych¹⁴², mając charakter obiektywny, a nie subiektywny (czyli niezależny od oceny poszczególnych wiernych ani nawet przełożonego czy sędziego kościelnego); dlatego może być uznane za brak miłości względem wspólnoty wiary¹⁴³.

III.3.3.3. SPOSOBY NAPRAWIENIA ZGORSZENIA

Zgorszenie domaga się naprawienia, które może się dokonać na dwa sposoby:

- a) samym zachowaniem sprawcy tego zgorszenia;
- b) interwencją przełożonego kościelnego¹⁴⁴.

O tym drugim sposobie mowa jest w kan. 1311 § 2 CIC/21. Ażeby interwencja ta nie miała charakteru gorszącego, musi być umiarkowana na wzór chrześcijański, biorąc pod uwagę wrażliwość wspólnoty i jej potrzeby tak, żeby nawet sama reakcja na zgorszenie i zło była budująca dla samej wspólnoty¹⁴⁵. Właśnie ten wymiar podkreśla kan. 1311 § 2 CIC/21, wskazując na sposób reakcji przełożonego na przestępstwo wiernego.

¹³⁷ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 605–607.

¹³⁸ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 612–613, 628.

¹³⁹ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 635–645. Powołanie powszechne do świętości, a następnie obowiązek życia świętego stanowi kan. 210 CIC (por. LG, 33; 39–42; AA, 6). Wprost nawiązuje do tego PGD, „Etenim”.

¹⁴⁰ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 636–637.

¹⁴¹ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 636–637.

¹⁴² Zob. wyżej, I.2.2.

¹⁴³ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 645, 648.

¹⁴⁴ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 638.

¹⁴⁵ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 645–647.

Ta interwencja bierze pod uwagę ogólne i podstawowe zasady, stanowiące podstawę odnowionego prawa karnego kanonicznego, czyli:

1. zasadę miłości duszpasterskiej (*caritas pastoralis*), wprost powoływana w kan. 1311 § 2 CIC/21;
2. zasadę zbawienia dusz z kan. 1752 CIC/83¹⁴⁶, do której odnosi się zasada miłości duszpasterskiej;
3. zasadę praworządności, ale rozumianej nie w sposób pozytywistyczny, lecz w świetle poprzednich zasad, czyli ze słusnością kanoniczną (*cum aequitate canonica*)¹⁴⁷.

Zachowując te zasady, przełożony kościelny osiągnie funkcje prawa karnego w Kościele i nie straci zaufania wiernych, dla których jest pasterzem¹⁴⁸.

Zakończenie

Prawo karne Kościoła łacińskiego potrzebowało takiego przepisu, który by był „bramą” (*ianua*) tej regulacji na wzór kan. 1401 CCEO¹⁴⁹. Nowy kan. 1311 § 2 CIC/21 spełnia tę rolę, a nadto stanowi swoisty przewodnik do odnowionego prawa karnego kanonicznego. Można mieć pewne zastrzeżenia do niektórych sformułowań tego przepisu, ale nie można też zapominać, że żadnego przepisu kodeksu prawa kanonicznego nie wolno czytać bez odniesienia do teologii Kościoła. To teologia jest punktem wyjścia i latarnią oświetlającą każdą wykładnię – dla zbawienia dusz (por. kan. 1752 CIC/83).

¹⁴⁶ Zbawienie dusz jest też celem kary kanonicznej; por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 649.

¹⁴⁷ Zob. wyżej, II; por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 649–650.

¹⁴⁸ Por. D.G. Astigueta, *Lo scandalo nel CIC*, s. 649–650.

¹⁴⁹ Brak ten wskazywano już w literaturze przedmiotu; por. N. Loda, *Il canone 1401 CCEO*, s. 242, 322–325, wskazując – chyba jednak niesłusznie – że taką funkcję programową pod rządem księgi VI CIC/83 spełniał kan. 1341 CIC/83.

ABSTRACT

Canon 1311 § 2 of the Code of Canon Law as a programme for a renewed canonical penal law. First remarks

The article is a systematic commentary on the new can. 1311 § 2 CIC/21. The Author reads this provision as a programme of the renewed Book VI of CIC/21. He summarizes this programme in three dimensions (and parts of this article): I. the role of the ecclesiastical superior in the Church's exercise of her right to punish the faithful; II. the meta-principles of penal law in the Church; III. the functions of canonical penal law and canonical punishment. According to the Author, the commented provision has a pastoral character and should be applied by every ecclesiastical superior, not only the Ordinary (I.1.). Following the theology of St. Thomas Aquinas, he acknowledges that the object of penal law protection in the Church is the common good (*bonum communitatis*), and hence the addition *singulorumque christifidelium* is unnecessary (I.2.2.). The Author points out that the new canon penal law extends the legal obligation to initiate a criminal trial to all criminal cases (I.2.3.1.) and regrets that the reform is not accompanied by an amendment of the criminal procedure (I.2.3.2.). In line with the canonical tradition, he explains the threefold role of the ecclesiastical superior in criminal matters: as shepherd, father and judge (I.3.), but with the canonical penalty as *ultima ratio* (I.3.3.). The Author points out that can. 1311 § 2 CIC/21 introduces the principle of pastoral charity (*caritas pastoralis*), emphasises the canonical understanding of the rule of law (*cum aequitate canonica*) and the principle *Nulla poena sine processu* (II.). As regards the functions of canonical penal law, the Author rejects the teaching of secular criminal law in this respect and points to three in the revised Book VI CIC/21, mentioned *in fine* can. 1311 § 2 CIC/21 (III.1.), which he then analyses, often referring to the teaching of St. Thomas Aquinas (III.3.). For the Author the new can. 1311 § 2 CIC/21 is the gateway (*ianua*) of the new penal law of the Latin Church.

Keywords: Canon penal law, 2021 amendment, can. 1311 § 2 CIC/21

Kanon 1311 § 2 kodeksu prawa kanonicznego jako program odnowionego prawa karnego kanonicznego. Pierwsze uwagi

Artykuł jest komentarzem systematycznym do nowego kan. 1311 § 2 CIC/21. Autor odczytuje ten przepis jako program odnowionej księgi VI CIC/21. Program ten streszcza w trzech wymiarach (i częściach tego artykułu): I. roli przełożonego kościelnego w wykonywaniu przez Kościół jego prawa karnego wiernych; II. metazasad prawa karnego w Kościele; III. funkcji prawa karnego kanonicznego i kary kanonicznej. Zdaniem autora komentowany przepis ma charakter duszpasterski i powinien być stosowany przez każdego przełożonego

kościelnego, nie tylko ordynariusza (1.1.). Podążając za teologią św. Tomasza z Akwinu, uznaje, że przedmiotem ochrony prawa karnego w Kościele jest dobro wspólne (*bonum communitatis*), a stąd zbędny jest dodatek *singulorumque christifidelium* (1.2.2.2.). Autor wskazuje, że nowe prawo karne kanoniczne rozszerza obowiązek prawny wszczynania procesu karnego na wszystkie sprawy karne (1.2.3.1.) i ubolewa, że reformie nie towarzyszy nowelizacja procedury karnej (1.2.3.2.). Zgodnie z tradycją kanoniczną wyjaśnia potrójną rolę przełożonego kościelnego w sprawach karnych: jako pasterza, ojca i sędziego (1.3.), ale z karą kanoniczną jako *ultima ratio* (1.3.3.). Wskazuje, że kan. 1311 § 2 CIC/21 wprowadza zasadę miłości duszpasterskiej (*caritas pastoralis*), podkreśla kanoniczne rozumienie zasady praworządności (*cum aequitate canonica*) oraz zasady *Nulla poena sine processu* (11.). Odnośnie do funkcji prawa karnego kanonicznego autor odrzuca naukę prawa świeckiego w tym zakresie i wskazuje na trzy w znowelizowanej księdze VI CIC/21, wymienione *in fine* kan. 1311 § 2 CIC/21 (111.1.), które następnie analizuje, odwołując się często do nauki św. Tomasza z Akwinu (111.3.). Dla autora nowy kan. 1311 § 2 CIC/21 jest bramą (*ianua*) nowego prawa karnego Kościoła łacińskiego.

Słowa kluczowe: prawo karne kanoniczne, nowelizacja z 2021 r., kan. 1311 § 2 CIC/21

BIBLIOGRAFIA

Źródła

1. *Codex Iuris Canonici*, Pii X P.M. iussu digestus, Benedicti PP. XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2, s. 1–521.
2. *Codex Iuris Canonici* auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. III–XXX; 1–317.
3. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 18.10.1990, „Acta Apostolicae Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364.
4. Ioannes Paulus PP. II, Litterae apostolicae motu proprio datae *Sacramentorum sanctitatis tutela* quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur, 30.04.2001, „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 737–739.
5. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, E Civitate Vaticana 2001.
6. Congregatio pro Doctrina Fidei, Epistula *Ad exsequendam* a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchas interesse habentes: de *delictis gravioribus* eidem Congregationi pro

Doctrina Fidei *reservatis*, 18.05.2001, „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 785–788.

7. Giovanni Paolo II, Messaggio *Non c'è pace senza giustizia, non c'è giustizia senza perdono* per la celebrazione della xxxv Giornata Mondiale della Pace, 8.12.2001, n. 15, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_20011211_xxxv-world-day-for-peace.html (9.07.2021).

8. Congregatio pro Doctrina Fidei, Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei *reservatis* seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis, 21.05.2010, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), s. 419–434.

9. Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Schema recognitionis Libri VI Codicis Iuris Canonici (Reservatum)*, Città del Vaticano 2011, część publikowana w: „Communicationes” 43 (2011), s. 317–320; on-line: <https://www.iuscangreg.it/pdf/SchemaRecognitionisLibriVI.pdf> (19.07.2021).

10. Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio datae *Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur, 15.08.2015, „Acta Apostolicae Sedis” 107 (2015), s. 958–970.

11. Congregazione per la Dottrina della Fede, *Vademecum* su alcuni punti di procedura nel trattamento dei casi di abuso sessuale di minori commessi da chierici, 16.07.2020, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20200716_vademecum-casi-abuso_it.html (9.07.2021).

12. Franciscus PP., Constitutio apostolica *Pascite gregem Dei* qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur, 25.05.2021, „L'Osservatore Romano” z 1.06.2021, s. 2–4, https://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html (7.07.2021), https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/latin/documents/cic_liber-vi_la.pdf (7.07.2021).

13. *Conciliarum Oecumenicorum Decreta*, a cura di G. Alberigo, G.L. Dossetti, P.-P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, consulenza di H. Jedin, Bologna 1991.

14. *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski*, opr. A. Baron, H. Pietras SJ, t. 4, Kraków 2004.

15. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jednolity Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, 1517, z 2021 r. poz. 1023), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (9.07.2021).

Literatura

1. Antolisei F., *Manuale di diritto penale. Parte generale*, a cura di L. Conti, Milano 2003.
2. Arrieta J.I., *L'influsso del Cardinal Ratzinger nella revisione del sistema penale canonico*, https://www.vatican.va/resources/resources_arrieta-20101204_it.html (7.07.2021).
3. Astigueta D.G., *Lo scandalo nel CIC: significato e portata giuridica*, „Periodica” 92 (2003), s. 589–651.
4. Bączkiewicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, Opole 1958.
5. Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
6. Ciepły F., *Chrześcijańska koncepcja kary kryminalnej a współczesne poglądy na karę*, Lublin 2010.
7. Cito D., De Paolis V., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001.
8. De Paolis V., *I delitti e le pene in genere (cann. 1311–1363)*, w: D. Cito, V. De Paolis, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 85–196.
9. Eusebi L., *La Chiesa e il problema della pena. Sulla risposta al negativo come sfida giuridica e teologica*, Brescia 2014.
10. Fedele P., *Lo spirito del diritto penale canonico*, w: P. Fedele, *Discorsi sul diritto canonico*, Roma 1973, s. 156–192.
11. Ferrara V., *Attualità della dottrina tomista su alcune fondamentali nozioni di diritto penale*, „Apollinaris” 52 (1979), s. 528–559.
12. Ferrara V., *Premesse tomistiche all'evoluzione del diritto penale*, „Angelicum” 55 (1978), s. 603–635.
13. Fürst C.G., *Diritto penale e carità*, w: *Ius Ecclesiarum vehiculum caritatis. Atti del simposio internazionale per il decennale dell'entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Città del Vaticano, 19–23 novembre 2001*, a cura di S. Agrestini, D. Ceccarelli Morolli, Città del Vaticano 2004, s. 515–534.
14. Grocholewski Z., *Ius canonicum et caritas*, „Periodica de re canonica” 83 (1994), s. 9–17.
15. Loda N., *Il canone 1401 CCEO quale ianua dell'ordinamento penale canonico ed il superamento del modello retribuzionistico. Semantica e valutazione delle fonti*, „Apollinaris” 80 (2007), s. 241–331.

16. Michiels G., *De delictis et poenis. Commentarius Libri v Codicis Juris Canonici*, vol. 2: *De poenis in genere (canones 2214–2240)*, Parisiis 1961.
17. Modugno F., *Funzione*, w: *Enciclopedia del diritto*, vol. 18, redazione G. Landi, F. Piga, Milano 1969, s. 301–313.
18. Myrcha M., *Prawo karne. Komentarz do Piątej Księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2: *Kara. Część I. Przepisy ogólne*, Warszawa 1960.
19. Ratzinger J., *Urząd duchowy a jedność Kościoła. Koreferat do wykładu Wilfrieda Joesta „Das Amt und die Einheit der Kirche” [Urząd i jedność Kościoła]*, w: J. Ratzinger, *Głosiciele Słowa i słudzy waszej radości*, Lublin 2012, s. 49–66 (Opera Omnia, 12).
20. Salucci R., *Il diritto penale secondo il Codice di Diritto Canonico*, vol. 1, Subiaco 1926.
21. Sanchis J., *La legge penale e il precetto penale*, Milano 1993.
22. Skonieczny P., *In spiritu servitii: sposób sprawowania władzy przez przełożonych instytutów życia konsekrowanego a powołanie „ad perfectam caritatem”. Komentarz lub medytacja do kanonów 617, 618 i 619 KPK*, w: *Prawo kanoniczne pomocą osobom konsekrowanym w dążeniu „ad perfectam caritatem”. Materiały z konferencji naukowej z okazji Roku Życia Konsekrowanego, UKSW, 29 kwietnia 2015 r.*, red. B. Szewczul, Warszawa 2015, s. 61–93.
23. Skonieczny P., *Przestępstwa przeciwko Najświętszej Eucharystii. Komentarz do art. 2 Norm Kongregacji Nauki Wiary „De gravioribus delictis” z 2001 r.*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 3–4, s. 247–285.
24. Sobański R., *Kościół – prawo – zbawienie*, Katowice 1979.
25. Sobański R., *O niektórych problemach kościelnego prawa karnego. Uwagi na marginesie reformy*, „Collectanea Theologica” 44 (1974) nr 4, s. 173–177.
26. Syryjczyk J., *Niektóre gwarancje sprawiedliwego wymiaru kar w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 34 (1991) nr 3–4, s. 147–163.
27. Syryjczyk J., *Sankcje w Kościele. Część ogólna: komentarz*, Warszawa 2008.
28. Thomas Aquinas S., *Summa contra Gentiles*, Taurini 1961, <https://www.corpusthomicum.org/scg3111.html>, (15.07.2021).
29. Thomas Aquinas S., *Summa Theologiae*, Romae 1888, <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html>, (14.07.2021).
30. Wernz F.X., Vidal P., *Ius Canonicum ad Codicis normam exactum*, vol. 7: *Ius poenale ecclesiasticum*, Romae 1937.
31. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.

Aneks. Ewolucja przepisu kan. 1311 § 2 CIC/21

CONC. TRID., SESS. XIII, DE REF.

[Fons: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski*, opr. A. Baron, H. Piętras SJ, t. 4, Kraków 2004, p. 458, 460]

CAN. 2214 § 2 CIC/17

Prae oculis autem habeatur monitum Conc. Trid., sess. XIII, de ref., cap. 1:

[...] eos [episcopos] admonendos censet, ut se pastores, non percussores esse meminerint, atque ita praeesse sibi subditis oportere, ut non in eis dominantur, sed illos tanquam filios et fratres diligant, elaborentque, ut hortando et monendo ab illicitis deterreant, ne, ubi deliquerint, debitis eos poenis coercere cogantur. [b] Quos tamen, si quid per humanam fragilitatem peccare contigerit, illa apostoli est ab eis servanda praecipio, ut illos arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate et patientia³, cum saepe «plus erga corrigendos agat benevolentia quam austeritas, plus exhortatio quam comminatio, plus charitas quam gravitatem virga opus fuerit, tunc cum mansuetudine rigor, cum lenitate disciplina, cum lenitate asperitate adhibenda est, ut sine asperitate disciplinae salutaris ac necessaria conservetur, et qui correpti fuerint, emendentur aut, si resipiscere noluerint, ceteri salubri in eos animadversionis exemplo, a vitiiis deterreantur».

CAN. 1311 § 2 CIC/21

Qui Ecclesiae praeesse bonum ipsius communitatis singulorumque christifidelium tueri ac promovere debet caritate pastoralis, exemplo vitae, consilio et adhortatione et, si opus sit, etiam poenarum irrogatione vel declaratione, iuxta legis praecipia semper cum aequitate canonica applicanda, prae oculis habens iustitiae restitutionem, rei emendationem et scandali reparationem.

cum sit diligentis et pii simul pastoris officium, morbis ovium lenia primum adhibere fomenta; post, ubi morbi gravitas ita postulet, ad acritora et graviora remedia descendere; sin autem ne ea quidem proficiant, illis submovendis caeteras saltem oves a contagionis periculo liberare⁴.

SOBÓR TRYDENCKI, SESJA XIII O REFORMIE, IN PRINC.

[Przekład M. Karas, A. Maniecka, jak wyżej], s. 459, 461]

pamiętali, że są pasterzami, a nie tyranami, oraz że powinni tak kierować poddanymi, aby raczej miłowali ich jak dzieci i braci, a nie panowali nad nimi, oraz aby się starali przez zachęty i napomnienia utrzymać ich z dala od tego, co niegodziwe, i nie musieli ich karać stosownymi karami, w razie popelnienia przez nich przestępstw. [b] Gdyby zaś wiernym zdarzyło się zgrzeszyć z powodu ludzkiej słabości, biskupi powinni zachować nakaz Apostoła, aby ich przekonywać, zakli-nać i ganić we wszelkiej dobroci i cierpliwości², gdyż często „silniej działa na upominanych łaskawość niż surowość, bardziej zachęta niż groźba, bardziej upomnieć biskupów, aby mi-łość niż moc³. [c] Jeżeli zaś z powodu powagi

KAN. 2214 § 2 CIC/17

[Przekład: jak obok, z uzupełnieniem Autora – P.S.]

Należy mieć przed oczyma upomnienie Soboru Trydenckiego, sesja XIII, o reformie, rozdział 1:

Niech pamiętają biskupi i inni ordynariusze, że są pasterzami, a nie tyranami, oraz że powinni tak kierować poddanymi, aby raczej miłowali ich jak dzieci i braci, a nie panowali nad nimi, oraz aby się starali przez zachęty i napomnienia utrzymać ich z dala od tego, co niegodziwe, i nie musieli ich karać stosownymi karami, w razie popelnienia przez nich przestępstw. Gdyby zaś wiernym zdarzyło się zgrzeszyć z powodu ludzkiej słabości, biskupi powinni zachować nakaz Apostoła, aby ich przekonywać, zaklinać i ganić we wszelkiej dobroci i cierpliwości, gdyż często silniej działa na upominanych łaskawość niż surowość, bardziej zachęta niż groźba, bardziej miłość niż moc. Jeżeli zaś z powodu powagi

KAN. 1311 § 2 CIC/21

[Przekład Autora – P.S.]

Kto stoi na czele Kościoła, ma strzec i wspierać dobro samej wspólnoty i poszczególnych wiernych: z miłością duszpasterską, przykładem życia, radą i zachętą oraz, jeżeli byłoby to konieczne, także nakładaniem lub deklaratywnym kar, zgodnie z przepisami ustawy, stosowanej zawsze ze słuszną kanoniczną, mającą na celu przywrócenie sprawiedliwości, poprawę przestępcy i naprawienie zgorznienia.

SOBÓR TRYDENCCKI, SESJA XIII O REFORMIE, IN PRINC.

[Przekład M. Karas, A. Maniecka, jak wyżej, s. 459, 461]

[...] należy przestępstwa należałoby użyć różgi, wtedy ostrość winna być stosowana z laskawością, osąd z miłosierdziem, surowość z łagodnością, aby lud był zachowany w zbawiennej i koniecznej dyscyplinie bez szorstkości, aby ci, którzy będą ukarani, poprawili się, a jeśli nie chcieliby się opamiętać, to niech inni za zbawiennym przykładem kary, trzymają się z dala od wad.

Jest obowiązkiem troskliwych i pobożnych zarazem pasterzy, aby na choroby owiec najpierw stosowali łagodne lekarstwa, a później, gdy ciężar choroby tego się domaga, sięgali po ostrzejsze i cięższe środki zaradcze. Gdyby zaś te środki nie pomogły w usunięciu takich chorób, to wtedy przynajmniej uwolnią inne owce od niebezpieczeństwa zarażenia⁴.

KAN. 2214 § 2 CIC/17

[Przekład: jak obok, z uzupełnieniem Autora – P.S.]

przestępstwa należałoby użyć różgi, wtedy ostrość winna być stosowana z laskawością, osąd z miłosierdziem, surowość z łagodnością, aby lud był zachowany w zbawiennej i koniecznej dyscyplinie bez szorstkości, aby ci, którzy będą ukarani, poprawili się, a jeśli nie chcieliby się opamiętać, to niech inni za zbawiennym przykładem kary, trzymają się z dala od wad⁴.

KAN. 1311 § 2 CIC/21

[Przekład Autora – P.S.]

Przypisy do tekstu soborowego (za źródłem podanym wyżej):

- 1 Pot. 1 P 5, 2-4; 1 Tm 3, 2-4; 1 Tm 1, 7-9; por. także *Decretum Gratiani*, D. XLV, c. 1-2 (160); synod w Chalons-sur-Saône (813), kan. 15 (Mansi 14, 96); *Decretum Gratiani*, D. xciv, cap. 3 (331).
- 2 Pot. 2 Tm 4, 2.
- 3 Leon I Wielki, *List 14, do Anastazego* (PL 54, 669); *Decretum Gratiani*, D. XLV, cap. 6 (162).
- 4 Por. Hieronim ze Strydonu, GaKom, III, 5 (PL 26, 430BC); Augustyn z Hippony, *De correptione et gratia*, 15 (46) (PL 44, 943-944); *Decretum Gratiani*, C. XXIV, q. 3, cap. 16-17 (995).